

Pozicija Bosne i Hercegovine u odnosu na ekonomske kriterije za članstvo u Evropskoj Uniji

Autori:
ADNAN EFENDIĆ
ALDIN MEĐEDOVIĆ

4		LISTA SKRAĆENICA
5		UVOD
6		1. EKONOMSKI KRITERIJI ZA ČLANSTVO U EU
6		1.1. <i>Ekonomski kriteriji za članstvo</i>
7		1.2. <i>Logika ekonomskih kriterija</i>
8		2. BOSNA I HERCEGOVINA U KONTEKSTU EKONOMSKIH KRITERIJA
8		2.1. <i>Bosna i Hercegovina vis-a-vise ekonomskih kriterija za članstvo u EU</i>
8		2.1.1. <i>Postojanje funkcionalne tržišne ekonomije</i>
16		2.1.2. <i>Kapacitet zemlje da se nosi sa konkurencijskim pritiscima i tržišnim snagama u Uniji</i>
20		2.2. <i>Bosna i Hercegovina i zemlje kandidati za članstvo u EU</i>
22		3. OPĆENITA OCJENA
23		4. PREPORUKE
26		LITERATURA

PREDGOVOR

Predmetna studija predstavlja proširenu i ažuriranu verziju istraživanja, čiji je radni naziv: „Ekonomski kriteriji za članstvo u EU: Bosna i Hercegovina“ pripremljenog za Jedinicu za ekonomsko planiranje (EPPU) BiH u 2006. godini. Predstavništvo Fondacije Konrad Adenauer u Bosni i Hercegovini prepoznalo je važnost same studije, te pružilo podršku njenoj dopuni, ažuriranju i publiciranju. Iskreno se nadamo da će ova studija poslužiti kao dobra osnova za buduća istraživanja evropske ekonomske problematike, a ujedno pružiti i doprinos približavanju Bosne i Hercegovine punopravnom članstvu u Evropskoj uniji.

Ovim putem zahvaljujemo se Jedinici za ekonomsko planiranje BiH, posebnu zahvalnost za izuzetnu podršku dugujemo i direktorici Predstavništva Fondacije Konrad Adenauer u Bosni i Hercegovini, dr. Christini Catherine Krause te osoblju Fondacije. Konačno, želimo se zahvaliti i Centru za regionalne inicijative, kao i drugim kolegama i prijateljima koji su, posredno i neposredno, pružili svoj doprinos izradi ove studije, pri čemu bismo spomenuli i Fond otvorenog društva BiH, preko kojeg je jedan od autora dobio dodatna znanja iz ove oblasti radeći na sličnoj problematici. Zahvaljujemo se i prof. dr. Geoff Pugh za korisne komentare koji su unaprijedili studiju.

*U Sarajevu, novembar 2007. godine
Autori*

LISTA SKRAĆENICA

CENTRALNA BANKA BIH	CBBH
CENTRALNOEVROPSKA ZONA SLOBODNE TRGOVINE ZAJEDNIČKA VANJSKA I SIGURNOSNA POLITIKA	CEFTA
KONSULTATIVNO RADNO TIJELO	CFSP
INDEKS POTROŠAČKIH CIJENA	CTF
EVROPSKA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ	CPI
EVROPSKA KOMISIJA	EBRD
EVROPSKA ZONA SLOBODNE TRGOVINE	EC
EVROPSKA UNIJA	EFTA
EVROPSKA UNIJA NAKON POSLJEDNJEG PROŠIRENJA	EU
DIREKTNE STRANE INVESTICIJE	EU27
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	FDI
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD PO STANOVNIKU	GDP
BRUTO NACIONALNI DOHODAK	GDP p/c
BRUTO NACIONALNI DOHODAK PO STANOVNIKU	GNI
MEDJUNARODNA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ	GNI p/c
KONVERTIBILNA MARKA	IBRD
MEDUNARODNA ORGANIZACIJA RADA	KM
MEDUNARODNI MONETARNI FOND	ILO
ANKETA ŽIVJETI U BIH	IMF
RAZVOJNA STRATEGIJA BIH 2004-2007	LSMS
ORGANIZACIJA ZA EKONOMSKU SARADNJU I RAZVOJ	PRSP/SRS
POLICE AND JUDICAL CO-OPERATION IN CRIMINAL MATTER	OECD
MALA I SREDNJA PREDUZEĆA	PJCCM
SPORAZUM O STABILIZACIJI I PRIDRUŽIVANJU	SMEs
RAZVOJNI PROGRAM UJEDINJENIH NACIJA	SAA
STATISTIKA UJEDINJENIH NACIJA	UNDP
SVJETSKA BANKA	UNSTAS
	WB

UVOD

Integrisanje Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju predstavlja neupitan strateški cilj ove zemlje. Međutim, iako su mnogi svjesni činjenice da punopravno članstvo BiH u Evropskoj uniji zahtijeva ispunjavanje mnogih uslova i kriterija, o tome se još uvijek malo zna, naročito kada je u pitanju ekonomsko stanovište integracije. Razmatranje ekonomskih kriterija za članstvo u EU na primjeru BiH predstavlja sigurno aktuelnu i značajnu temu za ovu zemlju, posebno zato jer smo svjesni činjenice da će u krajnjem ishodu trajanje procesa integrisanja u najvećoj mjeri ovisiti o ispunjenju ekonomskih uslova za članstvo.

Ekonomija Bosne i Hercegovine, za razliku od većine drugih tranzicijskih zemalja, specifična je iz više razloga. Pripada tranzicijskoj ekonomiji čije početne reforme bivaju zaustavljene ratnim dešavanjima. Ratna razaranja su velikim dijelom uništila ekonomske kapacitete zemlje da bi se, krajem XX stoljeća, ova zemlja našla u procesu postratne obnove i nastavka provođenja tranzicijskih reformi u isto vrijeme. U poprilično kompleksnom društveno-političkom uređenju ovi procesi provode se već cijelo desetljeće sa manje ili više uspjeha u pojedinim segmentima. Ono što danas općenito karakterizira ekonomiju BiH jeste ostvarena makroekonomska stabilnost u užem smislu riječi (stabilnost cijena i javnih deficita), velika nezaposlenost radne snage i privrednih kapaciteta te velika neravnoteža u vanjskom sektoru.

U oblasti tranzicijskih reformi pozitivne učinke BiH ostvaruje u oblasti liberalizacije cijena i vanjske trgovine te maloj privatizaciji, dok slabije rezultate bilježi u oblasti velike privatizacije, reforme preduzeća, politici konkurencije i reformi nebankarskih finansijskih institucija. Očigledno je da proces tranzicijskih reformi u BiH još uvijek nije dovršen i da je potrebno još mnogo rada da bi predviđene reforme polučile pozitivne učinke u ovoj zemlji. Opređeljenje BiH da ide putem evropskih integracija te njezina nastojanja da ispuni predviđene kriterije za taj put čine instrument koji ubrzava tranzicijske reforme u zemlji.

Ovaj rad strukturiran je tako da se, nakon uvodnog dijela, bavi pitanjima ekonomskih kriterija i subkriterija za članstvo u EU te razumijevanjem ovih kriterija jednako kao i konceptualnom logikom. U trećem dijelu rada, analizirani su ključni ekonomski kriteriji na primjeru BiH i urađeno je poređenje BiH sa zemljama kandidatima za članstvo, kada je u pitanju ovaj segment integracije. U okviru analize kriterija za članstvo, korišteni su tranzicijski indeksi i zvanični ekonomski pokazatelji kako bi se što dublje istražili pojedinačni ekonomski uslovi. Zbog ograničene dostupnosti podataka, neki od subkriterija analizirani su manje od ostalih. Rad je velikim dijelom pripreman prema metodološkom pristupu Evropske komisije kojeg koristi u izvještavanju o napretka pojedinih zemalja.¹ Posljednji dio rada obuhvata osnovne preporuke za BiH u cilju što boljeg i bržeg ispunjavanja ekonomskih kriterija za članstvo u EU.

---

¹ Na primjer: Commission of the European Communities, "Bosnia and Herzegovina 2007 Progress Report", Brussels, 2007.

1. EKONOMSKI KRITERIJI ZA ČLANSTVO U EU

1.1. EKONOMSKI KRITERIJI ZA ČLANSTVO

Veliki je broj preduslova i kriterija za zemlju koja planira postati punopravnom članicom najveće supranacionalne integracije – Evropske unije. Jedna od nezaobilaznih oblasti integrisanja jeste ekonomska oblast, odnosno ekonomski kriteriji za članstvo, koji su po prvi put jasno definirani na Samitu u Kopenhagenu 1993. godine. Evropska komisija tada je zaključila da zemlje kandidati za članstvo trebaju ispuniti, između ostalih, i ekonomske kriterije za članstvo. Kopenhagenski ekonomski kriterij bazira se na postojanju funkcionalne tržišne ekonomije kao i kapacitetu ekonomije da se nosi sa konkurentnim pritiscima i tržišnim snagama u Evropskoj uniji.

Ekonomski kriteriji za članstvo u Evropskoj uniji prilično su statični, ne govore mnogo o kvalitetu ekonomije, a postoji i mišljenje da im nedostaje akademsko pojašnjenje. Pored toga, ovi kriteriji ne posmatraju efekte ispunjenja u svakoj zemlji pojedinačno, jer nijedna zemlja nema isto ekonomsko okruženje. Uprkos tome, svaka zemlja mora da preispita svoju poziciju u pogledu ovih kriterija i mogućnosti ispunjenja istih, a sve u skladu s uputama Evropske unije. Ovo istraživanje fokusirano je na analizu spremnosti Bosne i Hercegovine da ispuni spomenute kriterije.

Kao što možemo vidjeti iz same definicije ekonomskih kriterija, oni nisu precizno definirani, tako da je u praksi dosta teško obuhvatiti puno značenje ovih uslova. U svakom slučaju, Evropska unija odlučuje o ispunjenju ovih kriterija, s tim da odluke mogu biti determinirane i subjektivnim sudom. Ipak, moguće je na osnovu dosadašnje prakse (specijalni izvještaji Evropske komisije) kao i na bazi dostupne literature, definirati komponente Kopenhagenskih kriterija koji se posmatraju prilikom ocjene sposobnosti zemlje da ih ispuni. Tako se subkriterij „Funkcionalna tržišna ekonomija“ može posmatrati preko slijedećih uslova¹:

- *ostvorena makroekonomska stabilnost uključujući odgovarajuću stabilnost cijena i održive javne finansije i platni bilans;*
- *široki konsenzus o ključnoj ekonomskoj politici;*
- *da ne postoje značajne prepreke za ulazak na tržište (prilikom osnivanja novih preduzeća) i prilikom izlaska sa tržišta (bankrot);*
- *da je ravnoteža između ponude i potražnje ustanovljena tržišnim snagama, kao i liberalizovane cijene i vanjska trgovina;*
- *postojanje pravnog sistema uključujući i regulaciju vlasničkih prava, mogućnost provođenja zakona i ugovornih obaveza;*
- *dovoljno razvijen finansijski sektor koji je u stanju da usmjerava štednju prema produktivnim investicijama.*

Kada je riječ o pitanju kapaciteta ekonomije da se nosi sa konkurentnim pritiscima i tržišnim snagama Unije, ključna nedoumica koja se javlja jeste da li su domaće kompanije dovoljno jake da absorbiraju promjene koje ih čekaju. Ovaj drugi kriterij uslovno je teže ocijeniti u poređenju sa prvim setom kriterija.

¹ Izvor: European Commission, European economy, Enlargement papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *Progress towards Meeting Economic Criteria for Accession: the Assessment from the 2004 Regular Reports*, Novembar 2004. godine, str. 6-7.

Drugi set kriterija zemlja treba ispuniti onog trenutka kada postane punopravna članica, drugim riječima nakon integrisanja na zajedničko tržište. U svakom slučaju, set podkriterija koji čine ovaj drugi generalni subkriterij je slijedeći:

- *postojanje funkcionalne tržišne ekonomije sa zadovoljavajućom razinom makroekonomske stabilnosti za ekonomske subjekte koji mogu da donose odluke u stabilnom i predvidivom okruženju;*
- *odgovarajuća razina ljudskog i fizičkog kapitala dostupna uz razumne troškove, uključujući infrastrukturu, obrazovanje i istraživanje kao i budući razvoj ove oblasti;*
- *obim do kojeg vladina politika i zakon utječu na konkurenciju posmatrano kroz vanjskotrgovinsku politiku, politiku konkurencije, državnu pomoć, potporu sektoru malih i srednjih preduzeća;*
- *stepen i brzina integracija zemlje u vanjskoj trgovini ostvarena sa Unijom prije proširenja (Ovaj kriterij se odnosi kako na obim tako i na strukturu dobara koja se već razmjenjuju sa zemljama članicama);*
- *udio malih firmi na tržištu, jednim dijelom iz razloga što male firme ostvaruju više koristi zbog olakšanog pristupa na tržište, a drugim dijelom što dominacija velikih firmi može indicirati veća protivljenja prilagođavanju.*

Navedeni kriteriji samo su jedan od mogućih načina analiziranja ovog pitanja. Ono što treba svakako imati u vidu jeste činjenica da se ovi kriteriji ne mogu posmatrati kao prosta lista uslova, o čemu govori i sama Evropska Komisija. Naime, stvarna ocjena ispunjenosti ekonomskih kriterija zahtijeva razmatranje, pored ova dva kriterija, čitav set drugih makroekonomskih i mikroekonomskih varijabli koje omogućavaju kompletnu analizu, uključujući i međuzavisnost pojedinih indikatora. Vremenska dimenzija ispunjavanja kriterija također ne bi trebala biti ignorirana prilikom analize ovih kriterija.

U stvarnosti očigledno nije moguće analizirati sve indikatore koji se direktno ili indirektno tiču ovog pitanja, a između ostalog, spomenuli smo da evaluacija ispunjena ovih kriterija obuhvata i subjektivne procjene. Tako, na primjer, u izvještaju koji tretira pitanje integrisanja Hrvatske u Evropsku uniju kaže se da „ne postoji sumarni indikator niti relevantni set multidimenzionalnih indikatora”² koji bi obuhvatio ovo pitanje. Postoje, međutim, indikatori na kojima se u određenoj mjeri mogu bazirati ove procjene. U pomenutom izvještaju navodi se da se indikatori Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) iz Tranzicijskog izvještaja mogu koristiti za analizu ekonomskih kriterija.

Imajući u vidu činjenicu da je dostupnost podataka za BiH dosta oskudna u nekim oblastima, kombinirat ćemo dva pristupa u analizi ekonom-

skih kriterija. Kao prvo, analizirat ćemo dostupne zvanične podatke za BiH koji su relevantni za Kopenhagenske kriterije koristeći izvještaje Evropske komisije kao *benchmark*. S druge strane, koristićemo i indikatore EBRD-a koji će nam uslovno omogućiti detaljniju analizu određenih oblasti. Konačno, ekonomski kriteriji i relevantni ekonomski indikatori preklapaju se u nekim slučajevima. Imajući tu činjenicu u vidu, studija neće analizirati "sve" kriterije pojedinačno, ali će u integralnoj analizi nastojati obuhvatiti sve relevantne oblasti.

1.2. LOGIKA EKONOMSKIH KRITERIJA

Ekonomski kriteriji za članstvo postavljeni su tako da zemlji mogu doprinijeti samo korist, naročito u dugom roku. Suština cjelokupnog procesa i uslova koji trebaju biti ispunjeni od strane pojedinih zemalja na putu prema EU jeste ostvarivanje realne konvergencije – odnosno približavanje visine dohotka po stanovniku i životnog standarda posmatrane zemlje prosjeku manje razvijenih članica EU. Realnu konvergenciju moguće je ostvariti jedino uz dugoročno održiv i stabilan rast u uslovima makroekonomske stabilnosti, što u oba slučaja predstavlja korist za nacionalnu ekonomiju. S druge strane, neispunjavanje ekonomskih uslova za članstvo u EU, ne samo da predstavlja propuštenu priliku zemlje na putu prema EU, nego je i sa stanovišta nacionalne ekonomije znak loših rezultata u ekonomskom okruženju – a pogotovo bi ovo bio slučaj u kontekstu Bosne i Hercegovine koja ima nisku startnu poziciju kada su u pitanju ekonomske performanse ove zemlje³.

Ekonomski kriteriji za članstvo u EU sadrže kratkoročne i dugoročne učinke i ciljeve. U kratkom roku, ovi kriteriji ustanovljeni su tako da kreiraju stabilnu ekonomiju, dok je u dugom roku osnovna namjera ovih kriterija da kreiraju samoodržive privrede. U svakom slučaju, ono što treba imati u vidu jeste činjenica da ispunjavanje ekonomskih kriterija za članstvo u EU neophodan je ali ne i dovoljan preduslov za postizanje dugoročnog ekonomskog rasta i razvoja, posebno ako se zna da su ovo dinamične kategorije i da odražavaju rezultate aktivnosti kompletnog ekonomskog sistema. Izbor prioriteta i obaveza je do svake zemlje, kao i niz *trade-off* stanja u ovom procesu (npr. izbor između nominalne ili realne konvergencije).

Najzad, treba napomenuti i činjenicu da su ekonomski kriteriji postavljeni tako da budu kompatibilni sa tranzicijskim reformama koje se još uvijek implementiraju u BiH. S druge strane, ispunjavanje ekonomskih kriterija predstavlja ujedno i podršku procesu tranzicije, a ovi se kriteriji mogu posmatrati i kao instrument ubrzanja tranzicijskih reformi. Zato će ovaj rad obuhvatiti i analizu relevantnih tranzicijskih indeksa.

2 Izvor: Institute of Public Finance; Friedrich Ebert Stiftung, Croatian Accession to the EU, Editor: Katarina Ott, Zagreb, decembar 2003. godine

3 Preuzeto iz: Efendić, A., "Bosna i Hercegovina na putu prema Evropskoj uniji: Makroekonomski izazovi", OSI, Sarajevo, 2005. godine.

2. BOSNA I HERCEGOVINA U KONTEKSTU EKONOMSKIH KRITERIJA

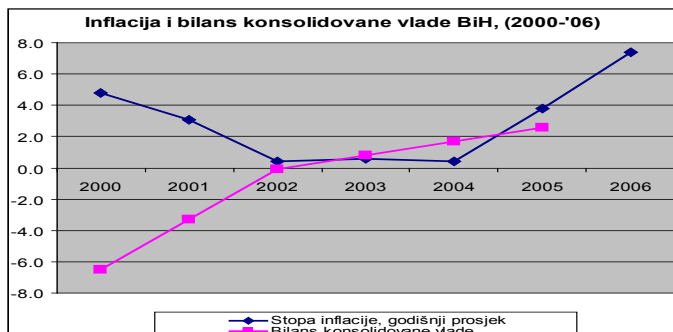
2.1. BOSNA I HERCEGOVINA VIS-A-VISE EKONOMSKIH KRITERIJA ZA ČLANSTVO U EU

Analizu ekonomskih kriterija, sa usredsređenjem na BiH, razdvojit ćemo u dvije podcjeline. Tako ćemo u prvom dijelu analizirati generalni kriterij: „Postojanje funkcionalne tržišne ekonomije“, dok je predmet analize drugog dijela izvještaja subkriterij: „Kapacitet ekonomije da se nosi sa konkurentnim pritiscima i tržišnim snagama u Evropskoj uniji“. I Evropska komisija ima sličnu praksu prilikom izvještavanja i evaluacije Kopenhagenskih kriterija za zemlje kandidate za članstvo. Mi moramo imati u vidu i posebnosti Bosne i Hercegovine u kontekstu teme istraživanja, odnosno činjenicu da su neki podaci, relevantni za analizu, manje dostupni.

2.1.1. Postojanje funkcionalne tržišne ekonomije

Postojanje funkcionalne tržišne ekonomije podrazumijeva liberalizaciju cijena i trgovine kao i funkcionalan pravni sistem, uključujući regulisana vlasnička prava na prvom mjestu. Makroekonomska stabilnost i konsenzus o ekonomskoj politici treba da postoje u ekonomiji. Najzad, adekvatno razvijen finansijski sistem kao i postojanje značajnih prepreka za ulazak i izlazak sa tržišta treba da su prisutni, također.¹

Makroekonomska stabilnost u BiH prisutna je u dvije oblasti, u inflaciji i budžetskom deficitu, dok je vanjski sektor u velikoj neravnoteži. Ekonomski rast posljednjih godina stabiliziran je na razini od oko 5 % godišnje. Rast realnog GDP-a kreće se oko pomenute razine još od 2000. godine, uprkos činjenici da je stanje vanjskog sektora jako loše i da zvanična nezaposlenost bilježi rast iz godine u godinu.

Grafikon 1.
Inflacija i bilans
konsolidovane vlade
u BiH, 2000-2006²

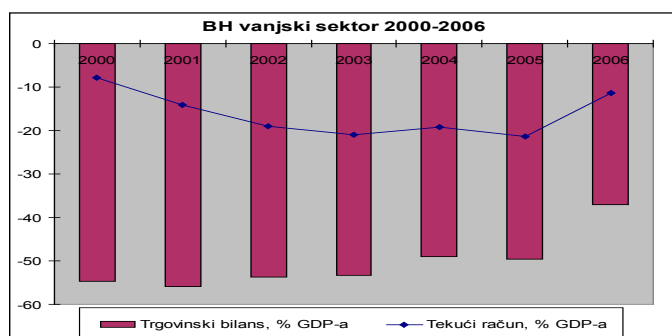
1 Izvor: European Commission, *Progress towards Meeting Economic Criteria for Accession: The Assessment from 2004 Regular Report*, str. 10.

2 Izvor: Centralna Banka BH, *Godišnji izvještaj 2006.*, CBBH, 2007. godine

Još od 2000. godine inflacije i budžetski deficiti bilježe stabilna kretanja i ta činjenica sigurno predstavlja svijetlu stranu bosanskohercegovačke ekonomije. Monetarna stabilnost je velikim dijelom ishod poprilično restriktivne monetarne politike koja se implementira od strane Centralne banke BiH u aranžmanu Currency Board-a. U oblasti fiskalne politike, velika pomoć u konsolidaciji budžeta dobijena je preko Međunarodnog monetarnog fonda i aranžmana koji su vođeni od strane ove međunarodne institucije. Kao što se može vidjeti sa priloženog Grafikona 1, inflacija je ipak naglo uvećana u 2005. godini do razine od 3,6 % i u 2006. godini do 7,4 %. Iako je ovo značajan rast cijena u kratkom roku, on je primarno iniciran uvođenjem Poreza na dodanu vrijednost u januaru 2006. godine. Početkom 2007. godine cijene bilježe značajnu stabilnost i možemo očekivati da će se slično stanje i nastaviti. Javne finansije također su prilično stabilne, posmatrano preko budžetskog deficita i ukupnog javnog duga. I dok je budžet konsolidovanih vlada od 2002. godine u blagom suficitu, još uvijek je visina javnog duga u BiH nepoznata, ali neki statistički pokazatelji sugeriraju da javni dug bilježi opadajući trend. Visina javnog duga, kao procenat GDP-a, bila je oko 100 % u 1998. godini, a danas iznosi oko 50 % GDP-a,³ što je iz perspektive evropskih integracija prihvatljiva razina. Pored smanjenja ukupnog javnog duga u BiH, posmatrano prema strukturi, visina vanjskog duga također bilježi smanjenje, što je drugi važan pokazatelj stabilnosti javnih finansija. Ipak, smatramo važnim pomenuti činjenicu da BiH ima poteškoća sa nereguliranim internim dugom čija visina još uvijek nije u cijelosti poznata pa ga nećemo detaljnije niti razrađivati.

Grafikon 2. Vanjski sektor BiH, 2000-2006⁴

Kao što smo vidjeli u prethodnom dijelu analize, javne finansije sadrže element održivosti. Međutim, stanje vanjskog sektora BiH je zabrinjavajuće. I trgovinski i tekući račun platnog bilansa bilježe

visoke deficite, dok su pozitivni trendovi prisutni jedino u relativnom omjeru. Na Grafikonu 2 uočavamo da trgovinski i tekući račun bilježe nagli pad u 2006. godini, što ne predstavlja nikakav poseban uspjeh BiH ekonomije nego posljedicu strukturne promjene koja može biti objašnjenja reformom sistema indirektnog oporezivanja. Pošto je PDV uspostavljen od januara 2006. godine, domaći uvoznici iskoristili su priliku i uvezli mnogo više u 2005. godini kako bi izbjegli više stope oporezivanja prometa. Shodno tome, značajan pad deficita u 2006. godini nije začuđujući. Argument više u prilog pomenutoj tezi jeste da su u prva tri kvartala 2007. godine tekući i trgovinski deficiti ponovo mnogo viši i vjerovatno da će se vratiti na razinu (ako ne i više) iz 2006. godine. Očigledno je da vanjski sektor još uvijek pati od velike neravnoteže. Ovakvo stanje platnog bilansa navodi nas na zaključak da je BiH ekonomija još uvijek uvožno-ovisnog karaktera. Čak i ono malo izvoza koji odlazi iz BiH baziran je na uvozu (procjena je oko 40 %)⁵.

Nezavršene tranzicijske reforme kao i neadekvatno restrukturiranje ekonomije uzroci su visoke i rastuće nezaposlenosti u zemlji. Ukupan broj lica bez zaposlenja u oba BiH entiteta, prema statistici iz 2006. godine, iznosi više od pola miliona lica ili u procentima oko 45 %.⁶ Ukoliko ipak analiziramo podatke koje publiciraju LSMS and LFS istraživanja, čini se da je nezaposlenost mnogo niža i kreće se na razini ispod 20 %. U svakom slučaju, zvanična nezaposlenost bilježi rastući trend posljednjih pet godina i konstantno je iznad 40 %. Rastući trend posebno je prisutan u Federaciji BiH, gdje se relativni udio zaposlenih lica u odnosu na nezaposlene smanjuje: broj se pomjerio sa 1,5 zaposlenih na jednog nezaposlenog iz 2001. godine na svega 1,1 u 2005. godini.⁷ U drugom BiH entitetu (Republici Srpskoj), situacija je nešto povoljnija imajući u vidu činjenicu da je relativni omjer zaposlenih u odnosu na nezaposlene ostao dosta ujednačen i kreće se na razini od 1,6 zaposlenih lica na jednog zvanično nezaposlenog.

Ravnoteža između ponude i potražnje uspostavljena je u slobodnoj interakciji tržišnih snaga, cijene i trgovina su liberalizirani - kriterij je kojeg Bosna i Hercegovina ispunjava jedino u dijelu koji se odnosi na liberalizaciju cijena i vanjske trgovine. Liberalizacija cijena već je postignuta u BiH, što je svakako važan preduslov za postojanje funkcionalne tržišne ekonomije. Tranzicijski indeks za ovaj indikator ima jako visoku vrijednost za posmatrani period (2000-2006). Nakon završetka ratnih

3 Izvor: IMF, Bosnia and Herzegovina, Selected Economic Indicators 2002-2006, podaci preuzeti sa web stranice: <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2006/pn06117.htm>, oktobar, 2007. godine

4 Izvor: Centralna Banka BH, *Godišnji izvještaj* 2006., CBBH, 2007. godine.

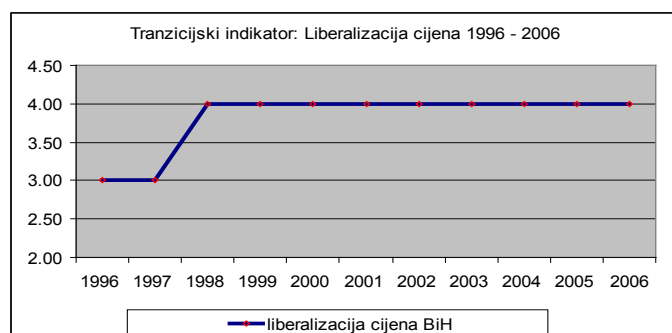
5 Izvor: Spoljnotrgovinska/vanjskotrgovinska komora BiH, www.komorabih.ba

6 Zvanična nezaposlenost

7 Izvor: Kalkulacije autora studije na bazi zvaničnih statističkih izvještaja entitetskih zavoda za zapošljavanje.

dešavanja, u okviru tranzicijskih reformi mnogo je učinjeno na poboljšanju liberalizacije cijena i vanjske trgovine tako da je indeks liberalizacije cijena u 1996. godini bio 3, a već nakon tri godine dostigao vrijednost 4. Ovako visok indeks sugerira da je BiH u ovom kriteriju na razini visoko razvijenih industrijskih zemalja Evrope. Maksimalna vrijednost ovog tranzicijskog indeksa evidentna je prema ocjeni EBRD-a već devet godina.

Grafikon 3. Tranzicijski indeks, liberalizacija cijena u BiH⁸

U proteklim godinama, Bosna i Hercegovina ostvarila je zanačajan nivo liberalizacije vanjske trgovine, primarno preko Ugovora o slobodnoj trgovini sa zemljama iz okruženja, a u skladu sa zaključcima Pakta stabilnosti. Potpisujući Memorandum o razumijevanju o liberalizaciji trgovine (MoU) u junu 2001. godine, a u okviru Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, BiH se obavezala zaključiti ugovore o slobodnoj trgovini sa svim zemljama u regionu do kraja 2002. godine.⁹ BiH je do danas uspjela ispuniti sve svoje obaveze, ima zaključene ugovore o slobodnoj trgovini sa Albanijom, Hrvatskom, Makedonijom, Moldavijom, Srbijom, Crnom Gorom i Turskom. Jedan od najvažnijih trgovinskih partnera BiH jeste Evropska unija, što također govori o značajnim rezultatima integrisanja vanjske trgovine sa Unijom.

Ipak, kada je riječ o podkriteriju koji se odnosi na ravnotežu između ponude i potražnje, uspostavljenu u slobodnoj interakciji tržišnih snaga, moguće je odrediti brojne poteškoće koji ograničavaju uspostavljanje ravnoteže u sistemu agregatne ponude i potražnje. Spomenut ćemo tri glavna ograničenja u Bosni i Hercegovini. Prije svega, privatni sektor u Bosni Hercegovini još uvijek ima relativno mali udio u GDP-u u poređenju sa javnim sektorom. Drugi problem, koji se javlja u ovom kontekstu, a

⁸ Izvor: EBRD, 2007. Tranzicijski indeks su rangirani na skali od 1 do 4 sa 0.3 decimalna mjesta koja se dodaju ili oduzimaju na rejtingu. Vrijednost indeksa 1 znači da je zemlja tek na početku stvaranja tržišne ekonomije po tom kriteriju dok rang 4 znači da je tržišna ekonomija na razini razvijenih industrijskih zemalja. Ista skala i tumačenje vrijede za sve tranzicijske indekse u tekstu.

⁹ Izvor: www.stabilitypact.org

koji će biti više elaboriran u nastavku teksta jeste konkurencijska politika. To je oblast u kojoj Bosna i Hercegovina prema ocjeni Evropske banke za obnovu i razvoj ima najlošije pokazatelje i u isto vrijeme minimalnu vrijednost tranzicijskog indeksa. Ne samo da je vrijednost ovog indeksa minimalna, već je konstantno na niskoj razini još od početka tranzicionih reformi, od 1989. godine sa malim porastom u 2006. godini. Prema EBRD-ovom indeksu u ovoj oblasti nije zabilježen napredak, a jasno je da nepostojanje adekvatne konkurencijske politike otežava uspostavu slobodnog tržišta, kao i poslovanje privatnog sektora. Takvo stanje potvrđuju rezultati UNDP-ovog istraživanja poslovnog sektora, urađenog za potrebe izrade izvještaja Sistema ranog upozoravanja.¹⁰ U skladu sa ovim Izvještajem, ispitanici 150 vodećih domaćih kompanija identificirali su nelojalnu tržišnu konkurenciju, sivu ekonomiju i, na trećem mjestu, korupciju kao najveće poteškoće sa kojima se suočavaju u svom poslovanju. Takvi rezultati dobijeni su u svim istraživanjima provedenim u 2006. godini na kvartalnoj osnovi, što predstavlja uvjerljiv pokazatelj. Vidimo da poslovni sektor u okviru UNDP-ovih ispitivanja jasno ističe oblast konkurencijske politike kao jednu od najvećih prepreka za uspješno poslovanje.

I konačno, nema ni funkcionalne tržišne ekonomije, niti slobodnog kreiranja ravnoteže između agregatne ponude i potražnje ukoliko nema jedinstvenog ekonomskog prostora u zemlji. Činjenica je da Bosna i Hercegovina nema jedinstveni ekonomski prostor kojim se u potpunosti garantira slobodno kretanje roba, usluga i kapitala. Uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora prioritet je određen u Studijom izvodljivosti, Izvještajem o procesu stabilizacije i pridruživanja te dokumentom o Evropskom partnerstvu. Uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH fokusira se na tri oblasti: konkurenciju, zaštitu potrošača, slobodno kretanje roba i usluga, kao i sigurnost industrijskih proizvoda. Postojanje jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH u osnovi je jedan od najvažnijih ekonomskih preduslova za približavanje EU. Uzimajući u obzir tri navedena ključna ograničenja, pored brojnih drugih koje je također moguće analizirati, postaje jasno da Bosna i Hercegovina mora učiniti mnogo posla kako bi i analizirani kriteriji bili ispunjeni.

Pravni sistem, uključujući reguliranje prava vlasništva i provođenje zakona i ugovora predstavlja kriterij koji će zasigurno biti veliki izazov za BiH u budućnosti, posebno kada se govori o implemenatciji neophodnih reformi u funkciji poboljšavanja trenutnog stanja u zemlji. "Svjesne činjenice da je adekvatna legislativa neophodan

¹⁰ Izvor: UNDP, Sistemi ranog upozoravanja, „Kvartalni izvještaji (Q1, Q2, Q3, Q4)“, „Godišnji izvještaj za 2006. godinu“, UNDP 2006. i 2007. godine.

uslov za učinkovitu tranziciju sa centralizirano-planirane na tržišnu ekonomiju, sve zemlje u regionu su na samom početku tranzicije započele sveobuhvatnu reformu svojih pravnih i regulatornih sistema.”¹¹

Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, poznato je da se radi o složenoj državi, koja se sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske te Distrikta Brčko. Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, parafiranim 21. novembra 1995. godine u Daytonu, a potpisanim 14. decembra 1995. godine u Parizu, dogovorena su temeljna načela državno-pravnog uređenja Bosne i Hercegovine. U nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine jesu: vanjska politika, vanjskotrgovinska politika, carinska politika, monetarna politika, kako je predviđeno članom 7, finansiranje institucija i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine, politika useljavanja, izbjeglica i azila kao i donošenje propisa o navedenim pitanjima, provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnihopravnih propisa, uključujući i odnose s Interpolom, postavljanje i rad zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih uređaja, donošenje propisa o transportu među entitetima i kontrola vazdušnog saobraćaja.¹² Prema zakonima u oba entitetima, prenosi vlasništva moraju biti registrirani kod općinskih nadležnih organa. Registri o vlasništvu uglavnom su nepouzdati dok se u praksi transakcije često ne bilježe zbog visokih taksi. Takvo stanje dovodi do netačnih i nepouzdatih registara o vlasništvu, što uzrokuje sporove. U 2004. godini, BiH je usvojila Okvirni zakon koji je predvidio formiranje registra zaloga. Registar je postao operativan od januara 2005. godine. Kada je riječ o zaštiti prava intelektualnog vlasništva, Vlada BiH ne osigurava adekvatno prava intelektualnog vlasništva (IPR), iako pokreće i revidira zakone pripremajući se za članstvo u Evropskoj Uniji i WTO-u. BiH nije potpisnica sporazuma o trgov-

inskim aspektima prava intelektualnog vlasništva (TRIPS) tako da ne štiti adekvatno intelektualno vlasništvo, patente, prava umnožavanja, robne oznake, trgovinske tajne i td.

Kako bi se ispunili zahtjevi za započinjanje pregovora o članstvu u Evropskoj uniji, BiH je 2004. godine kreirala Institut za intelektualno vlasništvo, odvojen od Instituta za standarde, mjeriteljstvo i intelektualno vlasništvo. U 2002. godini, Zakon o industrijskom vlasništvu BiH zamijenio je svu prethodnu legislativu iz bivše Jugoslavije i entiteta Republika Srpska. Nadalje, BiH ne provodi adekvatno ključne međunarodne sporazume o pravima intelektualnog vlasništva u kojima je država jedna od strana, a postala je članicom Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) 1993. godine. BiH je strana u pet međunarodnih konvencija o intelektualnom vlasništvu (Pariška konvencija za zaštitu industrijskog vlasništva, Madridski sporazum o registraciji žigova, Sporazum iz Nice o međunarodnoj klasifikaciji roba i usluga u svrhu registriranja marki, Sporazum iz Lokarna o uspostavljanju međunarodne klasifikacije za industrijski dizajn i Konvencija iz Berna za zaštitu književnih i umjetničkih djela). Međunarodno udruženje za intelektualno vlasništvo posebno spominje BiH zbog nedostatka efektivne legislative i njenog provođenja 2005.

Kada je u pitanju registracija vlasništva, Bosna i Hercegovina trenutno zauzima 144. mjesto u Poslovnom izvještaju (Doing Business 2008) Svjetske banke za 2008. godinu. U poređenju sa Izvještajem za 2007. godinu, Bosna i Hercegovina je pala za jedno mjesto. U skladu sa Izvještajem za 2008. godinu, registriranje vlasništva u Bosni i Hercegovini zahtjeva sedam procedura i može dugo trajati, što je jasno vidljivo iz tabele 1 u nastavku.

Tabela 1. Registriranje vlasništva u Bosni i Hercegovini u 2007. godini

Br.	Procedura	Potrebno vrijeme	Troškovi
1.	Dobiti izvadak iz zemljišnog registra kao dokaz o vlasništvu	1-7 dana (istovremeno sa procedurom 2)	2 KM po strani (oko 4 stranice)
2.	Strane dobijaju sudski izvadak kojim se potvrđuje lice opunomoćeno da djeluje u ime svake kompanije	10 dana (istovremeno sa procedurom 1)	8 KM (svaki zahtjev) + 2 KM po strani (Sudski izvadak, oko 4-5 stranica svaki)
3.	Verifikacija potpisa obje strane na sudu	1 dan	4 KM po primjerku ugovora (5 primjeraka)
4.	Podnijeti zahtjev za procjenu vrijednosti za poreska plaćanja	1 dan	Nema troškova
5.	Inspekcija vlasništva na licu mjesta	5-15 dana	Nema troškova
6.	Plaćanje takse u komercijalnoj banci	1 dan	5% vrijednosti vlasništva (taksa prenosa)
7.	Prijaviti se za registraciju u Zemljišnom registru	250-365 dana	6 KM (sudska taksa)

Izvor: IBRD/WB, Doing Business 2008

11 Mrak, M., *Globalizacija: Trendovi, izazovi i prilike za zemlje u tranziciji*, Ekonomski fakultet u Ljubljani, februar 2000. godine, str 27.

12 Izvor: Ustav Bosne i Hercegovine, Parlament Bosne i Hercegovine, www.parlament.ba, 2007. godine

Nastavimo li dalje analizirati proceduralne probleme u BiH, saznajemo da je potrebno 38 koraka i 595 dana za provođenje ugovora u Bosni i Hercegovini. Troškovi provođenja ugovora su 38,4 % dohotka po stanovniku. Kao što možemo vidjeti iz Tabele 2, procedure za provođenje ugovora su dodatno usložnjene u 2007. godini, s druge strane niti jedno poboljšanje nije postignuto u isto vrijeme. Uprkos činjenici da je institucionalni okvir u Bosni i Hercegovini veoma kompliciran i skup, sama sposobnost ispunjavanja obaveza za državu BiH, kao jedan veoma važan segment, nije označena zadovoljavajućom ocjenom. Očigledno je da je učinkovitost domaćih institucija upitna, što također ima ekonomskih posljedica u skladu sa Novom institucionalnom hipotezom – manja učinkovitost domaćih institucija vodi ka lošijim performansama ekonomije.¹³

suvišne i nekonzistentne procedure koje podstiču korupciju. Često je nemoguće znati sve zakone ili pravila, koji se mogu primjenjivati na određene poslovne aktivnosti, usljed preklapajuće jurisdikcije i nedostatka bilo kakvog centralnog sistema informacija. Zbog toga je rizično da strani ulagači primaju lokalnu pomoć i savjete. Preduzeća su predmet inspekcija od strane velikog broja entitetskih i kantonalnih te općinskih agencija. Spomenute inspekcije uključuju: finansijsku policiju, tržnu inspekciju, vatrogasnu inspekciju, okolišnu inspekciju, komunalnu inspekciju, građevinsku inspekciju i veterinarsku inspekciju. Inspeksijske funkcije se u budućnosti mogu konsolidirati u jednu inspekciju, ali relevantna legislativa još nije usvojena. Prema mnogim izvještajima, korupcija ostaje prisutna u političkim i ekonomskim institucijama. A poznato je da registriranje biznisa i

Tabela 2. Provođenje ugovora u BiH 2003-2007

Indikator	BIH 2003	BIH 2004	BIH 2005	BIH 2006	BIH 2007	Region 2007	OECD 2007
Procedure (broj)	31	36	36	36	38	35,9	31,3
Vrijeme (dani)	630	330	330	595	595	443,0	443,3
Troškovi (% od: potraživanja 2007, 2006; dug 2005, 2004; dohodak po stanovniku 2003)	51,8	19,6	19,6	19,6	38,4	22,7	17,7

Izvori: Doing Business 2004; 2005; 2006; 2007; 2008, EBRD/World Bank.

Nepostojanje značajnijih prepreka za ulazak na tržište (prilikom uspostavljanja novih preduzeća) i prilikom izlaska sa tržišta (bankroti)

Uspostavljanje biznisa u BiH može biti izuzetno zamarajući i dugotrajan proces za investitore.¹⁴ Strani ulagači moraju slijediti iste zakonom predviđene procedure kao i domaći ulagači kada uspostavljaju svoja preduzeća. Istina, registriranje se ponekad može ubrzati ukoliko se lokalni advokat zaduži da prati svaki korak procesa registracije. Procedura za otpočinjanje biznisa ista je na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine (Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta).¹⁵ Proces registracije uskoro bi trebao biti pojednostavljen, kada se počne implementirati novo registriranje poslovnih djelatnosti na državnom nivou. Prema tom Zakonu, postojat će samo jedan unificirani registar zajednice za cijelu teritoriju kojim bi se trebala poboljšati situacija u ovom 'lošem' segmentu.

Brojna državna, entitetska i općinska administracija kreira teški birokratski sistem kojem nedostaje transparentnosti. Sva tri nivoa vlasti (općinski, kantonalni i entitetski) uspostavljaju zakone i uredbe koje utječu na biznis, kreirajući tako

proces dobijanja dozvola su posebno osjetljivi na korupciju. Preduzeća moraju zadovoljiti brojnu i kompliciranu mrežu predviđenih procedura kako bi dobila potrebne dozvole za početak poslovanja. Sa velikim brojem uključenih službenika, postoje višestruke mogućnosti zahtijevanja "uslužnih naknada". Domaći i međunarodni poduzetnici često su primorani da „podmićuju“ kako bi dobili potrebne dozvole, ili da jednostavno ubrzaju proces odobravanja njihovih zahtjeva. Transparency International ima svoj ured u Banja Luci čiji je indeks percepcije korupcije za 2005. godinu smjestio BiH na 88. mjesto od 158 zemalja, rječju, na razinu sa zemljama poput Armenije i Indije.

Izazovi sa kojima se susreću pri pokretanju biznisa u Bosni i Hercegovini navedeni su u tabeli 3. Poduzetnici mogu očekivati da će proći 12 koraka kako bi pokrenuli biznis, što u prosjeku traje 54 dana, po troškovima koji su jednaki 30 % bruto nacionalnog dohotka (BND). Također je potrebno izdvojiti najmanje 43 % BNP-a za depozit u banci kako bi se izvršila registracija i dobio identifikacijski broj. Iznos troškova registriranja kompanije iznosi oko 800 \$. Ostale administrativne procedure (isključujući registraciju preduzeća) zahtijevaju i više vremena. Dobivanje građevinske dozvole može trajati od 6 mjeseci do jedne godine, na primjer. Ipak, BiH nije učinila ništa kako bi poboljšala uslove koji se odnose na troškove započinjanja biznisa, uključujući broj procedura i potrebno vrijeme.

13 North. D. C. "Understanding the Process of Economic Change", Princeton University Press, Princeton, 2005.

14 SAD - Komercijalni odjel, A Country Commercial Guide for U.S. Companies, www.buyusa.gov, 2007.

15 Bosna i Hercegovina, Agencija za promociju stranih ulaganja, „Informacije za ulagače“, www.fipa.gov.ba

Osim poteškoća kod otpočinjanja biznisa koje su evidentne, situacija u pogledu gašenja biznisa čak je i nepovoljnija. U Bosni i Hercegovini, proces zatvaranja biznisa traje 3,3 godine i košta 9 % dohotka po stanovniku. U poređenju

za 11 mjesta (na 86., 136. i 81. mjesto). Postojanje širokog konsenzusa o ključnoj ekonomskoj politici
Vladina tijela i međunarodne organizacije u Bosni i Hercegovini izradili su brojne dokumente koji

Tabela 3. Započinjanje biznisa u BiH

Indikator	BIH 2003	BIH 2004	BIH 2005	BiH 2006	BiH 2007	Region 2007	OECD 2007
Procedure (broj)	12	12	12	12	12	8.8	6.0
Vrijeme (dani)	59	54	54	54	54	26.1	14.9
Troškovi (% od: BND-a per capita 2007; prihoda per capita 2006, 2005, 2005; 2003)	51.8	46.2	40.9	37.0	30,1	11.1	5.1
Min. kapital (% od: BND-a po stanovniku 2007; prihoda po stanovniku 2006, 2005, 2005; 2003)	379.1	65.0	57.4	52.0	43.0	45.3	32.5

Izvori: Doing Business 2004; 2005; 2006; 2007; 2008, IBRD/World Bank.

sa prosjekom iz regiona, a posebno sa razvijenim OECD zemljama, jasno se vidi da je Bosna i Hercegovina iza ovih zemalja. Činjenica da poduzetnici (ili čak obični građani) ponekada nisu spremni započinjati sezonske ili privremene po-

se odnose na ekonomsku politiku. Međutim, za uspješnu implementaciju bilo kojeg dokumenta potrebno je osigurati opšti konsenzus među relevantnim akterima. Izdvojiti ćemo ključne dokumente koji obezbjeđuju opšti konsenzus, a tiču se

Tabela 4. Zatvaranje biznisa u BiH

Indikator	BIH 2003	BIH 2004	BIH 2005	BiH 2006	BiH 2007	Region 2007	OECD 2007
Vrijeme (godine 2007; 2006; 2005; Godina insolventnosti 2004; 2003)	1,86	3,3	3,0	3,3	3,3	3,2	1,3
Troškovi (% od: dohotka p/c 2007; imovina 2006; 2005; troškovi insolventnosti % imovine 2004; 2003)	8	8,0	9,0	9,0	9,0	13,7	7,5

Izvori: Doing Business 2004; 2005; 2006; 2007; 2008, EBRD/World Bank.

slovne aktivnosti u formalnom sektoru, predstavlja posljedicu spomenutih poteškoća prilikom zatvaranja poslova. Takvo stanje očigledno podstiče „kratkoročno“ poslovanje u neformalnom sektoru, nasuprot drugoj mogućnosti koja nudi suočavanje sa velikim troškovima u smislu novca i vremena za otpočinjanje i gašenje biznisa u formalnom sektoru.

Dok su neke zemlje na Zapadnom Balkanu, poput Hrvatske i Makedonije prošle godine pokazale vodeću ulogu u reformama koje se, između ostalog, odnose i na unapređenje poslovne klime, napredak BiH, u reformskom procesu bio je prilično sporiji. Neke od zemalja u regiji iza sebe su ostavile čak i brojne zapadno-evropske ekonomije. Penjući se za 27 mjesta na skali (WB Doing Business-a 2008), Hrvatska je zemlja sa najbržim reformama u regionu ove godine i druga je poslije Egipta. Druge dvije zemlje iz jugoistočne Evrope – Bivša jugoslovenska republika Makedonija i Bugarska poboljšale su svoj položaj pojedinačno za 17 i 8 mjesta te su se našle među deset najaktivnijih reformista na globalnom planu. Ostale zemlje u regionu nisu pratile ovu brzinu. Na globalnoj ljestvici, BiH je pala sa 95. na 105. mjesto. Srbija se spustila za 18, Albanija za 16 i Crna Gora

ekonomске politike u BiH. Poverty Reduction Strategy Paper (PRSP), dokument koji se u BiH tretira kao Srednjoročna razvojna strategija (SRS), predstavlja veliki poduhvat koji je uključivao nekoliko razina vlasti, privatni sektor, civilno društvo i ostale interesne grupe. Prema SRS BiH, pristupanje Evropskoj uniji jeste strateški prioritet Bosne i Hercegovine, a aspiracija BiH za sticanjem punopravnog članstva u EU zasnovana je na širokom političkom konsenzusu. BiH je stoga tokom 2005. godine pripremila i Strategiju za integrisanje BiH u EU. Možemo slobodno reći da Srednjoročna razvojna strategija (SRS) BiH predstavlja dokument koji je ipak obezbijedio dosta obuhvatan konsenzus o ekonomskoj politici na nivou Bosne i Hercegovine. Jedan od tri glavna cilja SRS BiH je ubravanje procesa EU integracija, tako da su ova dva navedena dokumenta komplementarna. Čak i u vremenu kada je BiH bila u procesu definisanja SRS BiH, bilo je jasno da su integracije u Evropsku uniju u političkom i socio-ekonomskom interesu zemlje.¹⁶ Ova dva dokumenta pružaju početni okvir za dalje kreiranje ekonomske politike Bosne i Hercegovine na bazi šireg konsenzusa.

¹⁶ Bosna i Hercegovina, Vijeće ministara, EPPU (PIMU), Srednjoročna razvojna strategija BiH, 2005. godine

Bosna i Hercegovina je posljednjih godina poznata po činjenici da je konsenzus o ključnim ekonomskim, političkim i društvenim pitanjima dosta teško postizan od strane domaćih političkih subjekata. Često je bila potrebna i intervencija Ureda Visokog predstavnika, o čemu posebno svjedoče dešavanja na političkoj sceni u Novembru 2007. godine (Izmjena Zakona o Vijeću Ministara BiH od strane Ureda visokog predstavnika). Ipak, ohrabrujuća činjenica u nizu problema koji se odnose na spomenuti kriterij jeste evidentno postojanje konsenzusa o opredjeljenju "evropskog puta" za BiH. Čini se da niko više ne dovodi u pitanje strategiju ove zemlje da postane punopravna članica Evropske unije i Evropske monetarne unije u dogledno vrijeme. Iako postoji verbalna podrška od strane, uslovno kazano, svih subjekata u zemlji, vrlo često izostaju stvarni naporu neophodni da se ovaj proces u stvarnosti ubrza. Kada se osjeti i praktična podrška ovom procesu, moći će se reći da je konsenzus *de facto* prisutan u ovom pitanju. Ostala pitanja i problemi nažalost nemaju tako siguran konsenzus. Konačno, važno je naglasiti da je Direkcija za ekonomsko planiranje (bivša Jedinica za ekonomsko planiranje) nastavila raditi na pripremi nove razvojne strategije.

Dovoljno razvijen finansijski sektor koji je u stanju da usmjerava štednju prema produktivnim investicijama

Postoje najmanje tri razloga zašto je restrukturiranje finansijskog sektora bilo od strateškog značaja za ekonomije u tranziciji. Prvo, bez aktivnog mehanizma finansijskog tržišta, za ekonomije u tranziciji, nakon napuštanja centralnog planiranja u ekonomiji, ne postoji alternativni mehanizam posredovanja. Drugo, putem posredovanja finansijskih institucija, izvori mogu biti kanalisani direktno prema preduzećima i općenito prema realnom sektoru. Treće, efikasne finansijske institucije pomažu održavanje finansijske discipline kod preduzeća¹⁷.

Finansijski sistem (FS) BiH uključuje: Centralnu banku BiH (Valutni odbor); banke (skoro u cijelosti privatizirane, sa preovladavajućim stranim kapitalom); osiguravajuće kompanije (reforma još uvijek nije završena), privatizacijske investicijske fondove (koji bi trebali biti transformirani u zajedničke fondove) i berze (FBiH i RS – sa relativno niskom razinom transakcija). Trenutni FS BiH nema u cijelosti uspostavljeno tržište novca, hipotekarne institucije, penzione fondove i investicijske fondove. Glavna karakteristika BiH finansijskog sektora jeste apsolutna dominacija bankarskog sektora, a kada govorimo o finansijskom sistemu BiH, mi praktično govorimo o bankarskom sektoru. Vrije-

dilo bi, međutim, pobliže pogledati finansijske institucije u BiH.

Centralna banka Bosne i Hercegovine (CBBiH) uspostavljena je u skladu sa Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, tačnije, Zakonom o Centralnoj banci BiH. Centralna banka ne može emitovati kredite, jer je valutni odbor (Currency board) na snazi. Upravno vijeće ovlašteno je da utvrđuje monetarnu politiku, odobrava sve izvještaje koje Centralna banka podnosi Parlamentarnoj skupštini i Predsjedništvu BiH, određuje minimalnu vrijednost novčanica i kovanica itd.¹⁸ Čini se da efikasnost Currency Boarda nije izostala, cijene su bilježile zadnjih godina zavidnu stabilnost dok je visina bruto deviznih rezervi imala tendenciju kontinuiranog rasta. Stopa obaveznih rezervi dizana je dva puta do 2005. godine (do stope od 15%) u nastojanju da se limitiraju potrošački krediti, mada bi se moglo kazati da su neki posebno vidljivi učinci izostali. Godišnja stopa inflacije u 2005. godini porasla je za oko 3-4%. Nešto značajniji porasti cijena zabilježeni su u januaru 2006. godine nakon uvođenja PDV-a, ali prema mnogim procjenama ova mjera vjerovatno neće imati dugoročni utjecaj na inflaciju. Sa fiskalne strane, budžeti u oba entiteta uglavnom su bili izbalansirani. Dogovor iz 2004. godine između svih strana (državnih i entitetskih) za restrukturiranje i značajno otpisivanje domaćeg duga je na čekanju.¹⁹

Premijeri FBiH, RS i BiH nedavno su obećali uspostavljanje Fiskalnog vijeća BiH na državnoj razini kako bi se osigurala bolja koordinacija u budućnosti. Treći ekonomski dijalog između BiH i Evropske komisije koji je održan u Sarajevu razmatrao je uspostavljanje Fiskalnog vijeća na razini BiH, usvajanje državnog zakona o fiskalnom vijeću, alokaciju prihoda sa jedinstvenog računa i bh. ekonomsko-fiskalni program.

Bankarski sektor u Bosni i Hercegovini skoro je u cijelosti privatiziran. Do kraja 2004. godine, približno 84 % kapitala bilo je u privatnom vlasništvu, gdje je većina banaka u većinskom stranom vlasništvu. Ukupna aktiva bankarskog sistema je do kraja septembra 2005. godine iznosila 10,99 milijardi KM i to je za 43 % više nego krajem 2003. godine, a u isto vrijeme to je oko 80 % GDP-a iz 2004. godine.²⁰ Uspješan povrat sredstava koja banke plasiraju dovodi i do porasta povjerenja, smanjenja rizika, kao i do ublažavanja uslova koje banke zahtijevaju za osiguranje kreditnih plasmana. U okviru Centralne banke formirana

18 Centralna banka Bosne i Hercegovine, www.cbbh.ba, 2007. godine.

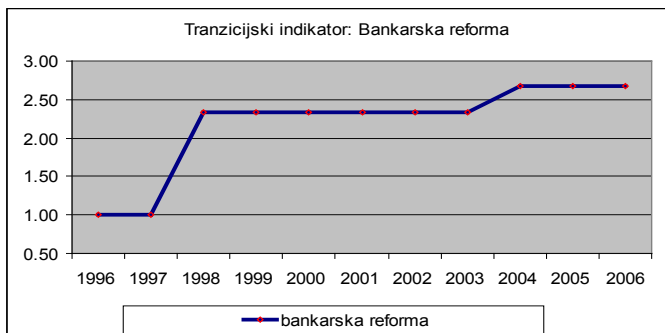
19 Evropska banka za obnovu i razvoj, „Ažurirani izvještaj o tranziciji“, maj 2006. godine.

20 Centralna banka Bosne i Hercegovine, „Godišnji izvještaj 2005. godine“, Sarajevo, 2006. godine.

17 Izvor: Mrak, M., "Globalization: Trends, Challenges and Opportunities for Countries in Transition", Faculty of Economics, University of Ljubljana, februar 2000. godine, str. 28.

je radna grupa za izradu Zakona o bankama na državnoj razini što bi trebalo da doprinese stvaranju zakonodavnog okvira za nesmetani protok kapitala, unapređenju funkcionisanja Banke, jačanju konkurencije, te podizanju kvaliteta bankarskih usluga.

Grafikon 4: Tranzicijski indeks, Bankarska reforma i liberalizacija kamatne stope²¹

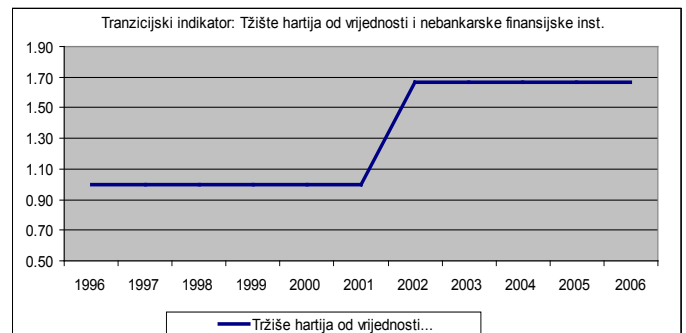

Uz uspješno provedene reforme u bankarskom sektoru, došlo je i do značajne liberalizacije kamatnih stopa, tako da tranzicijski indeks za ovu oblast konstantno raste i trenutno iznosi blizu 3. Povjerenje u bankarski sektor raste uz prisutan trend opadanja kamatnih stopa, a naročito kamata na kredite za preduzeća. Kamatne stope za preduzeća kreću se oko 8 %, a za stanovništvo su nešto više i kreću se oko 9,5 %. Bankarski plasmani, kako u komercijalnom, tako i u potrošačkom sektoru neprestano rastu, a u sistem osiguranja depozita trenutno su uključene 22 komercijalne banke. Uspješan povrat sredstava koje banke plasiraju dovodi i do porasta povjerenja, smanjenja rizika, kao i do ublažavanja uslova koje banke zahtijevaju za osiguranje kreditnih plasmana. Institucije za nadzor i regulisanje za sektor osiguranja još nisu u potpunosti uspostavljene u skladu sa novim zakonskim rješenjima. Zakoni su usvojeni na državnom i entitetskom nivou u zacrtanom roku, ali sama implementacija nije provedena potrebnom brzinom. Osiguravajućim društvima izvan BiH omogućen je ravnopravan tretman u obavljanju njihove djelatnosti putem osnivanja filijala, te je omogućeno osnivanje udruženja i drugih institucionalnih oblika neprofitnog tipa u sektoru osiguranja. Na isti način, putem ovih zakona omogućen je jednak tretman za sva osiguravajuća društva osnovana u BiH. Nažalost, još uvijek postoji neusaglašenost u sektoru osiguranja zbog različitih kapaciteta entitetskih agencija za nadzor. Tržište kapitala regulisano je i organizovano na entitetskom nivou, a entitetske Komisije za vrednosne papire nadziru tržište i izdaju licence za brokerske kuće. Trgovanje vrijednosnim papirima (tj. dionicama i akcijama) obavlja se putem dvije berze (Sarajevo i Banja Luka). Devizno poslovanje u zemlji sa ujednačenom monetarnom politikom

²¹ Izvor: EBRD, 2007. godine

i valutom mora biti bolje regulirano i bilo bi optimalno ukoliko bi bio izrađen zakon o deviznom poslovanju sa jakim mehanizmom kontrole. Finansijska tržišta u BiH su još uvijek značajno fragmentirana i zbog toga se ne može ostvariti puna finansijska povezanost i jedinstveno tržište. Gotovo svi zakonski propisi su na entitetskom nivou i finansijski instrumenti se ne mogu koristiti u cijeloj zemlji.

Grafikon 5: Tranzicijski indeks, Tržište vrijednosnih papira i nebankarske finansijske institucije²²

Uočavamo da je tranzicijski indeks za tržišta vrednosnim papirima i nebankarske finansijske institucije zabilježio porast 2002. godine, ali je njegova vrijednost još uvijek ispod 2. To nas upućuje na zaključak da je ovo tržište kao i institucije, u kontekstu razvoja, još uvijek daleko ispod razine visoko razvijenih evropskih zemalja. Očigledno je tokom proteklih godina učinjen simboličan napredak.

Inakrajumoramokazatidajebosanskohercegovački sektor još uvijek nedovoljno razvijen da usmjerava štednju u pravcu produktivnih investicija, s jedne strane. S druge strane, prosječna primanja stanovništva u BiH još uvijek su toliko niska da uglavnom zadovoljavaju potrebe osnovne potrošačke korpe. Iako štednja bilježi pozitivna kretanja, još uvijek je na izuzetno niskoj razini. Spomenimo nedavno istraživanje o primanjima i štednji stanovništva BiH koje je rađeno za potrebe UNDP-ovog projekta *Sistem ranog upozoravanja*. Prema rezultatima ankete urađene u septembru 2006. godine, preko 45 % pitanih odgovorilo je da nema primanja u vrijednosti potrošačke korpe. Da uopšte nema primanja izjasnilo se 3,3 % pitanih iz uzorka, što nije beznačajan procenat. Imajući u vidu odgovore pitanih o primanjima i procjenama prihoda za budućnost, ne čudi ni činjenica da je 82 % ispitanika iz uzorka mišljenja da neće iz raspoloživog dohotka moći izdvajati novac za štednju.²³

²² Izvor: EBRD, 2007. godine.

²³ Izvor: UNDP, *Sistem ranog upozoravanja*, Kvartalni izvještaj Q3, 2006. godine.

2.1.2. Kapacitet zemlje da se nosi sa konkurencijskim pritiscima i tržišnim snagama u Uniji

Bosna i Hercegovina je već postigla visok nivo integracije u oblasti trgovine sa Evropskom unijom. Glavni trgovinski partneri BiH posljednjih godina bile su zemlje sa kojima BiH ima ugovore o slobodnoj trgovini. Nakon proširenja Unije 2004. godine, primarno zbog ulaska Slovenije kao važnog vanjskotrgovinskog partnera u Uniju, Evropska unija postala je glavni vanjskotrgovinski partner BiH. Bosanskohercegovački vanjski sektor karakterizira visoki trgovinski deficit i poprilično nepovoljan omjer uvoza i izvoza. Mali napredak primjećujemo u 2006. godini. Međutim, osnovni razlog ovog pozitivnijeg zaokreta jeste činjenica da su uvozne kompanije uvozile na kraju 2005. godine više nego inače, kao logičan način izbjegavanja viših poreskih opterećenja koja su stupila na snagu u 2006. godini (poslije uvođenja PDV-a 01. januara

trećem mjestu jesu Metalni proizvodi. Ohrabrujuća je, međutim, činjenica da je najveći dio uvoza vezan za proizvode koji mogu biti upotrijebljeni u procesu proizvodnje. Međutim, najviši izvoz u Evropsku uniju vezan je za slijedeće skupine proizvoda: Metali i metalni proizvodi, Mašine i aparati i na trećem mjestu jestu Sintetički materijali, odjeća, obuća i tepisi. Visok uvoz u identičnim sektorima u kojima je najviši i izvoz, podsjeća nas na činjenicu da je riječ o uvozu radi izvoza. Posmatrano prema sektorima, BiH je u 2005. godini najviše uvozila iz sektora Mašine, oprema i uređaji (1,6 milijardi KM), zatim iz Agroindustrijskog sektora (909 miliona KM) i na trećem mjestu, uvozila je iz sektora Hemijsko-farmaceutskih proizvoda i plastike (680 miliona KM). S druge strane, najviši izvoz bio je evidentiran u sektorima Minerala, metala i proizvoda od metala, zatim Mašina i uređaja, dok je na trećem mjestu bio sektor Drveta, papira i namještaja.

Tabela 5: Ukupna vanjskotrgovinska razmjena BH 2000-2006. godine

Godina	Izvoz	Uvoz	Obim	Balanse	Izvoz/Uvoz
2000	1.969.682	7.114.154	9.083.836	-5.144.472	27,69
2001	1.806.725	6.563.599	8.370.324	-4.756.874	27,53
2002	1.888.321	6.881.311	8.769.632	-4.992.990	27,44
2003	2.313.211	8.274.741	10.587.952	-5.961.530	27,96
2004	2.994.219	9.371.258	12.365.477	-6.377.039	32,00
2005.	3.826.489	11.081.125	14.907.614	-7.254.636	34,50
2006.	5.271.043	11.234.503	16.505.547	5.963.460	46,90

Izvor: Spoljnotrgovinska/vanjskotrgovinska komora BiH, *Pregled ostvarene vanjskotrgovinske razmjene za BiH za period od 1. do 12. mjeseca 2005/06 godine*, Sarajevo, januar 2007. godine.

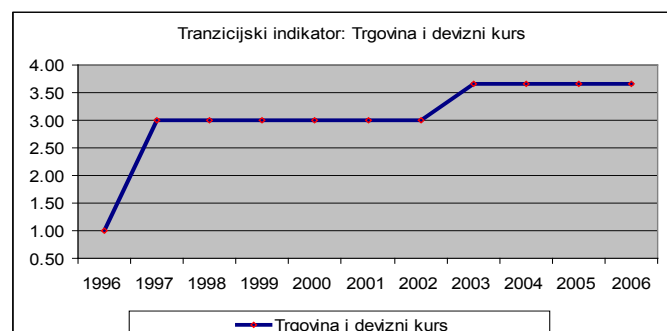
2006. godine). Uprkos činjenici da je vanjski sektor BiH u velikom deficitu, jedna svijetla tačka, u najmanju ruku, jeste visok stepen integrisanosti bosanskohercegovačke trgovine sa Evropskom unijom.

U svakom slučaju, najviši trgovinski deficit BiH ima sa EU i zemljama sa kojima ima Ugovor o slobodnoj trgovini (FTA zemlje). U 2006. godini deficit sa FTA zemljama iznosio je 2,5 milijardi KM, dok je sa zemljama EU deficit bio skoro na identičnoj razini. Zemlje Evropske unije i FTA zemlje zajedno dijele oko 84 % ukupnog bosanskohercegovačkog deficita u vanjskoj trgovini. Međutim, omjer izvoza i uvoza je nešto povoljniji sa zemljama EU nego sa FTA zemljama.²⁴ Očigledno je da BiH ima visok stepen integrisanja trgovine sa EU, ali nažalost, BiH još uvijek daleko više uvozi nego što izvozi u razmjeni sa Evropskom unijom.

Posmatramo li strukturu uvoza iz EU, Bosna i Hercegovina ima najviši uvoz u skupini sljedećih proizvoda: Mašine i aparati, zatim Vozila i dijelovi i na

Primjećujemo da BiH u velikoj mjeri uvozi proizvode visoke tehnološke obrade i dodane vrijednosti, a da uglavnom izvozi proizvode niske tehnološke obrade i visokog udjela fizičke radne snage u finalnoj vrijednosti proizvoda. Slaba kompetitivnost BiH ekonomije jeste jedan od razloga da se uvoze proizvodi visokog tehnološkog procesiranja, dok se izvoze primarno sirovine, poluproizvodi i finalni proizvodi niske dodane vrijednosti.

Grafikon 6: Tranzicijski indeks, Trgovina i devizni kurs²⁵

²⁴ Izvor: Spoljnotrgovinska/vanjskotrgovinska komora BiH, www.komorabih.ba

²⁵ Izvor: EBRD, 2007. godine

Tranzicijski indeks za Bosnu i Hercegovinu koji se odnosi na oblast vanjske trgovine i deviznog kursa gotovo da je dostigao maksimalnu vrijednost. Veliki zaokret u visini ovog indeksa evidentiran je u samom post-ratnom razdoblju, kada su u isto vrijeme liberalizacija cijena i vanjske trgovine bili poduzeti. Stoga, nije neobično da se rast indeksa sa vrijednosti 1 na vrijednost 3 desio u jednoj godini. Od 1997. pa do 2003. godine vrijednost ovog indeksa je na razini 3 da bi nakon 2003. godine indeks dostigao za sada maksimalnu vrijednost od 3,5. Spomenuti pokazatelj svjedoči da je Bosna i Hercegovina po ovom kriteriju prilično blizu visoko industrijskim zemljama i da možemo biti relativno zadovoljni sa ostvarenim rezultatima, kao i ocjenom tranzicijskih performansi u ovoj oblasti.

Kada je u pitanju razmatranje vanjske trgovine, vrijedi također pomenuti činjenicu da je BiH ratifikovala sporazum za Centralnoevropsku zonu slobodne trgovine (CEFTA-u) u septembru 2007. godine, što predstavlja značajan iskorak i na putu prema EU. Članstvo u CEFTA-i za sve ranije zemlje kandidate za članstvo u EU poslužilo je kao priprema za punopravno članstvo.

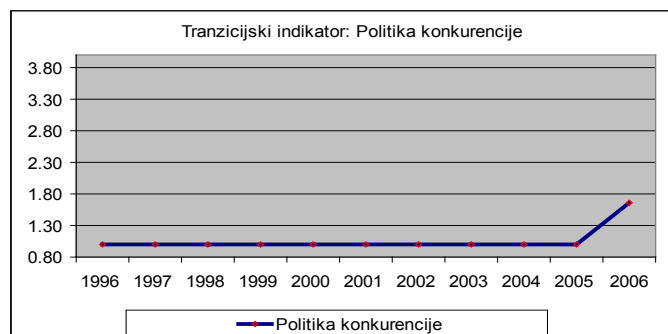
Obim do kojeg vladina politika i zakon utječu na konkurenciju posmatrano kroz vanjskotrgovinsku politiku, politiku konkurencije, državnu pomoć, potporu sektoru malih i srednjih preduzeća

Konkurencijsko vijeće BiH uspostavljeno je 1. maja 2004. godine kao nezavisno javno tijelo s mandatom da osigura konzistentnu implementaciju Zakona o konkurenciji, koji je usvojen 2001. godine.²⁶ Konkurencijsko vijeće ima ekskluzivno ovlaštenje u odlučivanju o postojanju zabranjenog konkurencijskog djelovanja na tržištu Bosne i Hercegovine. Ovim Zakonom je prvi put regulirana politika konkurencije kao jedan od važnijih instrumenata i stubova u kreiranju i jačanju jedinstvenog ekonomskog prostora u Bosni i Hercegovini.

Zakon o konkurenciji iz 2001. godine sadržavao je osnovna pravila konkurencije zasnovana na članovima 81. i 82. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice, ali nije pratio praksu i rješenja savremenog evropskog zakonodavstva, odnosno pravno naslijeđe Zajednice (*acquis*) iz ove oblasti. Zato je donesen novi Zakon o konkurenciji, („Sl. glasnik BiH”, broj 48/05) koji je stupio na snagu 27. jula 2005. godine. Ovaj Zakon je u najvećoj mjeri kompatibilan sa pravilima i propisima Evropske unije iz oblasti tržišne konkurencije (npr. Propisi doneseni u 2003. i 2004. godini - uredbe Vijeća EC br. 1/2003; 139/2004; 773/2004; 802/2004; itd.). Kao takav, ovaj zakon će osigurati efikasnost i transparentnost u njegovom provođenju, pojednostaviti procedure, smanjiti trajanje određenih faza postupka, preciznije, smanjiti

će razinu državne intervencije u ovoj oblasti. U poređenju sa starim zakonom, novi zakon donosi promjene koje se odnose i na motivirajuću politiku kazni za privredne subjekte (*leniency policy*), na efikasnije mehanizme kontrole internog tržišta i uspostavljanje saradnje sa međunarodnim institucijama iz ove oblasti. Zakon se odnosi na sve oblike sprečavanja, ograničavanja ili narušavanja tržišne konkurencije na teritoriji Bosne i Hercegovine ili izvan njene teritorije, ako imaju utjecaj na teritoriju Bosne i Hercegovine. Posebna pažnja usmjerena je prema sporazumima između privrednih subjekata, dominantnim položajima i zloupotrebama dominantnih položaja, pravilima i postupcima u vezi sa konkurencijom između privrednih subjekata.²⁷ S druge strane, tranzicijski indeks, koji se odnosi na konkurencijsku politiku u Bosni i Hercegovini, pokazuje veoma nepovoljne rezultate za razdoblje od 1996. do 2005. godine, dok je malo poboljšanje primjetno u 2006. godini.

Grafikon 7: Tranzicijski indeks, Politika konkurencije²⁸

Kao što vidimo, vrijednost tranzicijskog indeksa za konkurencijsku politiku je na najnižoj mogućoj razini još od 1996. godine. Prema ocjeni EBRD-a, Bosna i Hercegovina nije napravila pozitivne pomake u ovoj oblasti. Prisjetimo se i ankete poslovnog sektora na koju smo se referirali u prethodnim dijelovima rada, a koja pokazuje da je neloyalna konkurencija na tržištu najveća prepreka u poslovanju domaćih kompanija. Očigledno je da je neloyalna konkurencija oblast gdje je potrebo uraditi strukturne reforme kako bi se prepreke ove prirode čim prije otklonile na bosanskohercegovačkom tržištu.

S obzirom na činjenicu da se Bosna i Hercegovina priprema za članstvo u WTO-u i zaključenje Sporazuma o Stabilizaciji i Pridruživanju sa EU, pred nju se postavljaju zahtjevi da prikladno preuzme i implementira regulatornu kontrolu na razini državne pomoći koja će biti kompatibilna sa vladajućim međunarodnim pravilima, a koja

²⁶ Evropska komisija, „Bosna i Hercegovina Izvještaj o napretku u 2005. godini”, Poglavlje 3.1.5.

²⁷ Bosna i Hercegovina, Konkurencijsko vijeće, www.bihkonk.gov.ba

²⁸ Izvor: EBRD, 2007. godine.

se tiču vladinih potpora industrijskom sektoru. Ovi zahtjevi će stvoriti nove uslove za razvoj vladinih politika u oblastima kao što su nove direktne strane investicije, pregovori o bilateralnim investicijama ili trgovinskim sporazumima, formulacija nacionalnih industrijskih politika, privatizacija, restrukturiranje firmi ili industrijskih grana, razvoj politike za potporu malom biznisu, regionalni razvoj, provedba propisa o konkurenciji kao i komercijalne prihvatljivosti vladinih potpora i industrijskih inicijativa od strane poslovnih subjekata. Jasno je da svaka država (vlada) daje potpore određenim firmama. Kontrola državne pomoći, koju je potrebno uspostaviti, više se odnosi na ekstremnije slučajeve sa velikim negativnim učincima, koji imaju tendenciju da krše pravo EU o državnoj pomoći i Sporazum o subvencijama u okviru WTO-a. Osim što će uspostaviti ovaj tipa sistema za regulaciju i izvještavanje biti potrebna za buduće trgovinske i međunarodne ekonomske odnose BiH, to će doprinijeti i budućem razvoju Bosne i Hercegovine.

Izvjesno je da će u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH biti potreban funkcionalan sistem monitoringa državne pomoći. Iako se priroda, intenzitet i faze sistema državne pomoći znatno razlikuju u odnosu na situacije i faze u procesu EU-integracija u različitim državama, sistem monitoringa državne pomoći sastoji se od sljedećih elemenata:

1. inventar državne pomoći;
2. legislativa za kreiranje osnove za monitoring, izmjene u inventaru i godišnje izvještavanje prema EU (i Svjetska trgovinska organizacija);
3. funkcionalan mehanizam monitoringa koji je iskoordiniran na razini državne vlade;
4. godišnje međunarodno izvještavanje državne pomoći (moguće i državno);
5. moguće nacionalne regulatorne kontrole (u legislativi) koje će osiguravati:
  - odobravanje, neodobravanje ili uslovno odobravanje novih državnih pomoći ili značajnije izmjene postojećih pomoći,
  - proces revidiranja usklađenosti postojeće državne pomoći,
  - proces mapiranja državne pomoći kako bi se uskladila maksimalna državna pomoć za ulaganje i kreiranje radnih mjesta sa realno i relativnom ekonomskom nerazvijenosti.
  - pravo povrata nezakonske državne pomoći.

Sistem monitoringa državne pomoći jeste generalni koncept koji je neutralan u vezi sa kombinacijom i vremenskim okvirom monitoringa i kontrole razvoja Sistema državne pomoći. Čak i prije okončavanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, odluka o Evropskom partnerstvu iz novembra 2005. godine i Akcioni plan BiH za

njegovu implementaciju upućuju na činjenicu da Bosna i Hercegovina treba izraditi potrebnu legislativu i uspostaviti Inventar državne pomoći do kraja 2007. godine²⁹.

Projekat "Podrška za konkurenciju i državnu pomoć u Bosni i Hercegovini" koji je finansiran od strane EU pomoći će nadležnim organima da uspostave Preliminarni inventar državne pomoći za BiH tokom 2006. godine. Pokrivenost preliminarnog inventara državne pomoći za BiH obuhvaća državni nivo, Federaciju BiH, Republiku Srpsku, Brčko Distrikt, 10 kantona i glavne općine u oba entiteta. Pripremanje Preliminarnog inventara državne pomoći zahtijevalo je budžetsku analizu sa svih razina vlasti tokom razdoblja 2004 – 2006., spisak svih šema državne pomoći i njihovih zakonskih osnova, analizu šema i glavnih sektora na koje se odnose, uključujući poreske olakšice i analizu glavnih ekonomskih intervencija vlasti BiH tokom zadnje tri godine.

Kako bi se poboljšalo stanje u sektoru malih i srednjih preduzeća u Bosni i Hercegovini, neophodno je kreirati najpovoljnije moguće okruženje za razvoj ovog sektora. Međunarodni projekti su u ovom pogledu imali i još uvijek imaju značajnu indirektnu ulogu u aktivnostima obuke i savjetodavanja, kroz jačanje institucionalne infrastrukture čime se pruža podrška SME poduzetništvu, i direktnu ulogu koja je vezana za izgradnju SME menadžerskih kapaciteta. GTZ i USAID su učinili mnogo u oblasti obuke i *consaltinga* o poduzetničkoj infrastrukturi, dok je italijanski projekat GIER posvetio više pažnje slabostima poslovnih udruženja, komorskom sistemu i potrebi iniciranja novih te reformisanju starih udruženja. Opće je mišljenje u Bosni i Hercegovini da nedostaje finansijska podrška u obliku ulaganja za započinjanje i razvoj konkretnih poslovnih projekata. Veliki udio stranih konsultantskih usluga u troškovima za obuku i konsalting projekte, a u isto vrijeme značajan pad interesa za učešće na seminarima, ukazuje na činjenicu da se učinkovitost ovog pristupa smanjuje.

Udio malih firmi na tržištu, jednim dijelom iz razloga što male firme ostvaruju više koristi zbog olakšanog pristupa na tržište, a drugim dijelom što dominacija velikih firmi može indicirati veća protiviljenja prilagođavanju

Mala i srednja preduzeća predstavljaju glavni stub ekonomskog razvoja evropskih zemalja. Ova preduzeća važni su pokretači inovacija, zapošljavanja i socijalne i lokalne integracije u Evropi. Evropska povelja za mala i srednja preduzeća koja je obavezujuća za sve zemlje Evropske Unije, zemlje kandidatkinje za članstvo u Evropsku Uniju

²⁹ The European Union's CARDS program for BiH, "EU Support for Competition and State Aid in Bosnia and Herzegovina", Progress Report No. 2, 2006.

i zemlje Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Srbija, Crna Gora i Kosovo), navodi deset oblasti koje su značajne

sektor participira u bruto domaćem proizvodu sa više od 50 %. Grafikon 8. predstavlja broj malih i srednjih preduzeća na 1000 stanovnika u zeml-

Tabela 6: Definicija SME koncepta u BiH

Kriterij	Mala preduzeća		Srednja preduzeća	
	FBiH	RS	FBiH	RS
Maksimalni bilans stanja,, ukupno u mil KM	4.000.000	2.000.000	30.000.000	10.000.000
Maksimalni promet u mil KM	4.000.000	4.000.000	40.000.000	20.000.000
Maksimalni broj zaposlenih	50	50	250	250

Izvor: Zijad Džafić, „Mala i srednja preduzeća u funkciji restrukturiranja tranzicionih ekonomija sa retrospektivnim pogledom na BiH“, Ekonomski fakultet, Tuzla, 2005. godine

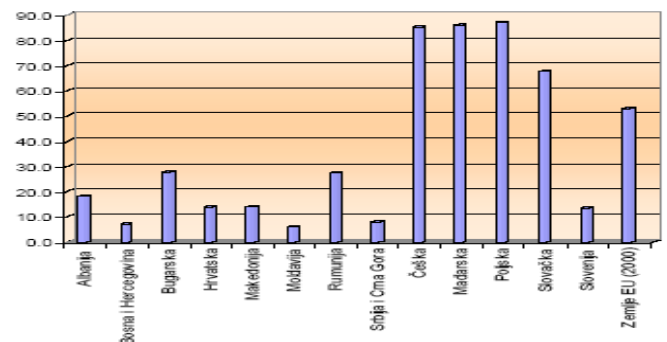
za poboljšanje poslovnog okruženja za mala i srednja preduzeća i upućuju na reformu zakona, pristupa finansiranju, predstavljanja biznisa, edukacije u poduzetništvu, konkurentnosti itd. Bosna i Hercegovina je potpisala Evropsku povelju za mala i srednja preduzeća u junu 2003. godine. Zajedno sa ostalim zemljama Zapadnog Balkana, Bosna i Hercegovina šalje godišnje izvještaje Evropskoj komisiji o realiziranim ciljevima Povelje. Provođenje ciljeva određenih u Povelji predstavlja važan korak prema članstvu u Evropskoj Uniji.

Postoje različite definicije malih i srednjih preduzeća. U Velikoj Britaniji na primjer, mala preduzeća definirana su kao subjekti koji imaju do 200 zaposlenih, u Francuskoj mala preduzeća zapošljavaju od 6 do 50, odnosno do 100 ili 200 ljudi, srednja preduzeća od 51 do 500 ljudi, dok u Njemačkoj, na primjer, osnovu za definiranje malih i srednjih preduzeća, osim broja zaposlenih, čine i ukupni godišnji prihodi također. Prema odredbama EU, mala i srednja preduzeća imaju manje od 250 zaposlenih, godišnji promet manji od 40 miliona Eura i upravljački su nezavisna. Prema definiciji OECD-a, mala i srednja preduzeća imaju manje od 500 zaposlenih, mada je u svakoj zemlji nešto prostora ostavljeno za smanjivanje ili povećavanje ovog broja (u nekim zemljama 100 ili čak 300 zaposlenih predstavlja gornju granicu). Mikro preduzeća upošljavaju između jednog i četiri radnika, „vrlo“ mala upošljavaju između 5 i 19 radnika, mala između 20 i 99, srednja preduzeća upošljavaju od 99 do 500 radnika.³⁰ U Bosni i Hercegovini ne postoji niti jedna zajednička definicija malih i srednjih preduzeća. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH je krajem 2004. godine započelo inicijativu za definiranje koncepta malih i srednjih preduzeća na razini države s obzirom na činjenicu da se različite definicije koriste na entitetskim nivoima (tabela 5).

Prema podacima Evropske banke za obnovu i razvoj, u većini zemalja Jugoistočne Evrope, SME

jama Jugoistočne Evrope i članicama EU u 2002. godini. Možmo vidjeti da je Bosna i Hercegovina u 2002. godini imala najmanji broj malih i srednjih preduzeća na 1000 stanovnika u poređenju sa ostalim zemljama u regionu. Tačnije, BiH je imala 7; Moldavija 6,¹; Srbija i Crna Gora 7,⁸; dok su, recimo, najbolje ragnirne zemlje, Poljska, Mađarska i Češka Republika imale preko 80 malih i srednjih preduzeća na 1000 stanovnika.³¹

Grafikon 8. Broj srednjih i malih preduzeća na 1000 stanovnika u zemljama jugoistočne Evrope³²

³¹ Evropska banka za obnovu i razvoj, „Težište na jugoistočnoj Evropi“, 2004. godine

³² Izvor: European Bank for Reconstruction and Development, „Spotlight on south-eastern Europe“, 2004. godine.

³⁰ Bosna i Hercegovina, Vlada Republike Srpske, Razvojna strategija MSP u Republici Srpskoj 2006-2010.

2.2. BOSNA I HERCEGOVINA I ZEMLJE KANDIDATI ZA ČLANSTVO U EU

Hrvatska i Makedonija jesu zemlje kandidati za članstvo u EU iz regije Zapadnog Balkana, nakon što su u posljednjem proširenju 2007. godine Bugarska i Rumunija postale punopravne članice. Ove zemlje, jednako kao i njihov uspjeh na polju evropskih integracija, mogu biti zanimljive Bosni i Hercegovini, posebno kada je riječ o poredbi bosanskohercegovačkih ključnih indikatora sa postignućima spomenutih zemalja.

Rast realnog GDP-a BiH viši je nego u zemljama kandidatima, ali ako imamo na umu činjenicu da je razina GDP-a po stanovniku svega oko 18 % prosjeka EU, ovaj rast nije toliko optimističan. Čak ako poredimo GDP po stanovniku BiH sa zemljama kandidatima, BiH je i u ovom slučaju znatno zaostaje. Zvanična nezaposlenost je blizu 50 % i daleko je viša u poređenju sa zemljama članicama ili kandidatima. Moglo bi se reći da je neracionano uopće porediti ovaj indikator sa stanjem u EU ili zemljama kandidatima. Rastući trend nezaposlenosti posljednjih nekoliko godina rezultirao je posljedicom da BiH prema ovom indikatoru spada na samo dno liste tranzicijskih zemalja. Dok je inflacija kod zemalja kandidata i prosjeka EU posljednjih godina bila prilično niska, inflacija u BiH u 2006. godini bila je nešto viša. U svakom slučaju, spomenut ćemo raniju konstataciju da se radi o učincima strukturne promjene nastale zbog uvođenja Poreza na dodanu vrijednost. Ipak, očekujemo da će monetarna stabilnost u BiH biti prisutna u narednom razdoblju nakon procesa prilagođavanja višoj stopi oporezivanja prometa.

Uprkos činjenici da je BiH poznata po velikom broju vlada i visokoj javnoj potrošnji, konsolidovani budžet bio je u suficitu u 2006. godini, što je prilično iznenađujuće. Ipak, ovo je oblast koja u našoj usporedbi neće biti svrstana u problematična područja. Konačno, tekući račun platnog bilansa i generalno vanjski sektor BiH je izuzetno problematičan dio ekonomije. Deficit u tekućem računu je izuzetno visok, ne samo u odnosu na EU 27 (sadašnje zemlje članice) nego i u poređenju sa zemljama kandidatima za članstvo. Visoka vanjska neravnoteža u BiH jeste kontinuirani problem posljednjih godina. Potrebno je učiniti više posla kako bi se unaprijedila vanjska pozicija BiH. Poredimo li tranzicijske indikatore BiH u odnosu na prosjek zemalja kandidata, uočićemo da BiH ostvaruje najbolje rezultate u oblastima Liberalizacije cijena, Trgovine i deviznog kursa i Infrastrukturnih reformi. S druge strane, najviša zaostajanja primjećujemo u oblasti Hartija od vrijednosti i nebankarskih finansijskih institucija, Restrukturiranju preduzeća, a na trećem je mjestu Mala privatizacija. Određeni napredak ostvaren je u oblastima

Velike privatizacije i Bankarske reforme. Velike investicije u bankarski sektor BiH sigurno da su popravile poziciju BiH u odnosu na zemlje kandidate.

Posmatrajući izolovano BiH, uočavamo da je izuzetno niska vrijednost tranzicijskih indeksa za oblast Politike konkurencije, jer se nalazi na razini od svega 1,7. Vrijedi spomenuti da je u svim tranzicijskim godinama vrijednost ovog indeksa bila ja minimalna, tj. 1 da bi u 2006. godini po prvi put ovaj indeks zabilježio blagi rast. Situacija je prilično loša i kod oblasti Hartija od vrijednosti i nebankarskih finansijskih institucija, gdje je vrijednost tranzicijskog indeksa na razini od 1,7. I konačno, treće mjesto najlošijih oblasti zauzima Restrukturiranje preduzeća sa vrijednosti ovog indeksa od 2,0.

Niska vrijednost tranzicijskih indeksa znači da su ove oblasti u Bosni i Hercegovini daleko ispod prosjeka razvijenih industrijskih zemalja. Glavni razlozi za to već su analizirani u ovoj studiji. Zemlje kandidati imaju relativno slabe rezultate u nekim oblastima tranzicijskih reformi također, što je jedan od razloga da BiH nekada pokazuje slične rezultate sa ovim zemljama. Tako je na primjer najniži tranzicijski indeks kod zemalja kandidata zabilježen je u oblasti Politike konkurencije – na razini od 2,2. Makedonija je pokazala najnižu vrijednost ovog indeksa od 2,0.

Tabela 7: BiH i kandidati za članstvo u EU - ekonomski indikatori i tranzicijski indeksi 2006

Zvanični indikatori (2006)	Hrvatska	Makedonija	Prosjek kandidata	Prosjek EU 27	BH
Rast realnog GDP-a, %	4.8	3.2	4.0	3.0	6,2
GDP per capita, EU 27 indeks 100	51.3	27.9	39,6	100	18
Nezaposlenost, % radne snage	16.6	36.0	26,3	7,9	45
Stopa inflacije (CPI), godišnji prosjek	3.2	3.2	3.2	2.2	7.4
Bilans konsolidovanog budžeta, % GDP-a	-3.3	- 0.6	1.95	- 1.6	2,6
Bilans tekućeg računa, % GDP-a	-7.8	- 0.4	- 4.1	- 0.6*	- 11,4
Ukupni javni gdug, % GDP u 2005	44.2	69.9	62.7	57.1	-
Tranzicijski indikatori (2006)	Hrvatska	Makedonija	Prosjek kandidata	BH	BH % prosjeka
Velika privatizacija	3.3	3.3	3,3	2,7	81.8
Mala privatizacija	4.3	4.0	4,2	3,0	71.4
Restrukturiranje preduzeća	3.0	2.7	2,9	2,0	69.0
Liberalizacija cijena	4.0	4.3	4,2	4,0	95.2
Trgovina i devizni kurs	4.3	4.3	4,3	3,7	86.0
Politika konkurencije	2.3	2.0	2,2	1,7	77.3
Bankarska reforma i liberazacija kamata	4.0	2.7	3,4	2,7	79.4
Tržište hartija od vrijednosti i nebankarske f.i.	3.0	2.3	2,7	1,7	63.0
Ukupna infrastrukturna reforma	3.0	2.3	2,7	2,3	86.3

Izvori: EUROSTAT, October 2007. EBRD, oktobar 2007.
 Zvanična statistika nacionalnih banaka: BiH, Hrvatske i Makedonije, oktobar, 2007.
 * Tekući račun EU 25 u 2005.

3. OPĆENITA OCJENA

Nakon analize glavnih ekonomskih kriterija za članstvo u EU, moguće je navesti oblasti gdje Bosna i Hercegovina ima relativno dobra postignuća. Ipak, u većini ovih oblasti, rezultati su još uvijek slabi, a problemi su i dalje prisutni. Oblasti u kojima ostvaruje dobre rezultate jesu makroekonomska stabilnost viđena kroz stabilnost cijena (što je u skladu sa dužim periodom stabilnosti cijena) i javnih deficita, liberalizacija cijena i vanjske trgovine. S druge strane, problemi postoje u konkurencijskoj politici, nedostatku konsenzusa o ekonomskoj politici u zemlji, razvoju finansijskog sektora i nebankarskih finansijskih institucija, još uvijek velikim barijerama ulasku i izlasku sa tržišta, nedostatku funkcionalnog zakonskog okvira, koji bi učinkovito regulirao prava vlasništva, malom udjelu sektora MSP na tržištu sa velikim udjelom javnog sektora u GDP-u. U poređenju sa zemljama kandidatkinjama, najveće odstupanje zabilježeno je kod indikatora realne ekonomije – GDP po stanovniku, nezaposlenost i platni bilans.

Imajući na umu da u većini slučajeva, kada je riječ o ekonomskim kriterijima, tj. relevantnim podkriterijima i oblastima za članstvo, BiH ima slabe performanse, priznaje se da je još uvijek daleko iza onoga što je definirano u Kopenhagenu kao *Postojanje funkcionalne tržišne ekonomije da se ekonomija može nositi sa konkurencijskim pritiscima i tržišnim snagama u Uniji*. Smatramo da Bosna i Hercegovina kratkoročno ne može ispuniti većinu ovih kriterija te je neophodno poduzeti određene korake i strateške aktivnosti, što je moguće prije, kako bi se na vrijeme postizali ciljevi i kriteriji iz Kopenhagena i, u skladu s tim, blagovremeno ubrzale strukturalne tranzicione reforme.

4. PREPORUKE

Analiza osnovnih ekonomskih kriterija za članstvo u EU na primjeru Bosne i Hercegovine ukazuje na činjenicu da postoji niz poteškoća i prepreka za ispunjavanje ovih kriterija u nekom razumnom roku. Svjesni činjenice da nije moguće identificirati sve *policy* preporuke na jednom mjestu, prezentirat ćemo ključne i prioritetne preporuke koje imaju za cilj da pomognu brže ispunjenje ekonomskih kriterija za članstvo u EU, kao i da omoguće dalji razvoj bosanskohercegovačke ekonomije.

- *Makroekonomska politika treba jačati vanjsku stabilnost omogućavajući time uslove za ekonomski rast i smanjenje nezaposlenosti.* Visoki deficit u tekućem računu platnog bilansa BiH koji dovodi u pitanje održivost je putpuno neprihatljiv i rezultira mnogim drugim makroekonomskim poremećajima u zemlji. Vjerujemo da je smanjenje deficita tekućeg računa ključni makroekonomski izazov za BiH kada je u pitanju aspekt evropskih integracija, ali i u slučaju stvaranja boljih ekonomskih uslova u zemlji također. Ukoliko deficit vanjskog sektora ostane tako visok u dužem roku, ne samo da će BiH imati poteškoća da ispuni ekonomske kriterije za ulazak u EU, nego će i likvidnost ekonomije također biti dovedena u pitanje. Rješenja za smanjenje deficita ne treba tražiti u tradicionalnim protekcionističkim mjerama nego radije u stimulativnim mjerama u ekonomiji koje će dovesti do povećanja domaće ponude i, samim tim, voditi ka substituciji uvozne potrošnje domaćom proizvodnjom i povećanjem izvoza. Prvi korak na tom putu jeste svakako uklanjanje internih prepreka za izvoz, jačanje institucija koje stimuraju razmjenu, razvijanje standarda i normi, jačanje izvozne infrastrukture. I najzad, uspostava jedinstvenog ekonomskog prostora u zemlji, koji je prioritet za integrisanje u EU, može pomoći u ispravljanju vanjske neravnoteže, ili u najmanju ruku, održivosti vanjskih deficita. Na primjer, uspostava jedinstvenog ekonomskog prostora bi trebala jačati povjerenje investitora, stimulirati domaću proizvodnju, a time, i izvozne kapacitete. Naravno, u kratkom i srednjem roku, visoki deficit tekućeg računa će vjerovatno i dalje ostati zbog toga što se preko deficita nekada stimulira i rast, a primarno zbog toga što ekonomski oporavak zahtijeva da ukupne investicije u BiH budu više nego što je domaća štednja. U ovom slučaju, jedinstveni ekonomski prostor i jačanje povjerenje kod stranih investitora mogu biti ključni za održivo finansiranje deficita tekućeg računa tokom manje ili više prolongirane faze akumulacije kapitala. U dugom roku bi jačanje jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH time bilo stimulativ za ekonomski rast i smanjenje nezaposlenosti.
- *Neophodno je u kratkom i/ili srednjem roku reducirati troškove pokretanja biznisa, reducirati vremenski zahtjevne procedure prilikom pokretanja i gašenja biznisa, kao i vremena potrebnog za registriranje vlasništva, i uklanjanje administrativnih i sličnih barijera.* Ova preporuka je u potpunosti komplementarna sa predhodnom i trebala bi omogućiti stvaranje uslova za jačanje proizvodnje i ispravljanje vanjske neravnoteže. Kao što smo mogli vidjeti, u 2006. godini poslovno okruženje u BiH podrazumijevalo je proceduru od 12 različitih koraka, koju neko lice mora proći da bi pokrenulo određeni posao, a koja u prosjeku traje oko 54 dana i košta oko 30 % Bruto nacionalnog dohotka po stanovniku. Ovakvi uslovi prirodna su kočnica domaćem poslovnom sektoru kao i stranim investitorima. Prema izvještaju Svjetske banke, troškovi pokretanja biznisa u BiH su među najvišim u

svijetu¹. Takvo stanje dovodi do manje domaće ponude sa nižom razinom GDP-a, zaposlenosti i loših uslova u vanjskom sektoru. Uklanjanje administrativnih barijera poslovnom sektoru i reduciranje troškova pokretanja i gašenja biznisa unaprijedit će poslovno okruženje, a indirektno i druge makroekonomske indikatore. Promjene u ovom pravcu vodit će do porasta domaće ponude, smanjenja nezaposlenosti kao i relativnog povećanja izvoza i smanjenja uvoza, što će samo po sebi korigirati vanjsku neravnotežu, koju smo identificirali kao ključni ekonomski izazov na putu prema EU. Vjerujemo da se ove promjene mogu ostvariti u relativno kratkom roku i da prioritete vlade trebaju biti fokusirani na izradi relevantne studije koja tretira pomenute prepreke. Ona mora obuhvatiti neophodne programe koji će omogućiti prevazilaženje istih kao i prilagođavanje zakonodavnih rješenja u pravcu koji će unaprijediti efikasnost poslovnog sektora. Krajnji učinci će vjerovatno biti pozitivni i za vladin sektor jer će smanjenje javnih prihoda zbog smanjenja troškova poslovnih procedura biti kompenzirani preko povećanja ukupnih ekonomskih aktivnosti privatnog sektora.

- *Slaba je konkurentnost domaće proizvodnje zbog problema nelojalne konkurencije, sive ekonomije i korupcije, na čemu treba posebno raditi.* Prezentirano istraživanje pokazalo nam je da su najveće nacionalne kompanije u BiH ocijenile nelojalnu konkurenciju na tržištu kao najveću prepreku uspješnom poslovanju, pored problema sive ekonomije i korupcije. Također, vidjeli smo da je i Evropska banka za obnovu i razvoj oblast *Politike konkurencije* ocjenjivala posljednjih godina kao najlošije područje u BiH. Ovo su oblasti koje zahtijevaju veoma ozbiljno istraživanje i fokus u cilju uklanjanja pomenutih prepreka privatnom sektoru. Stestranesmatramo da je neophodno izraditi posebnu studiju koja će tretirati ovo pitanje. U svakom slučaju, progres u spomenutim oblastima može biti ostvaren, između ostalog, i uklanjanjem prepreka za pokretanje i gašenje biznisa, uspostavljanjem jedinstvenog ekonomskog prostora, a što će u krajnjoj liniji rezultirati povećanjem GDP-a, smanjenjem vanjske neravnoteže, smanjenjem nezaposlenosti, povećanjem životnog standarda, odnosno realnom konvergencijom, suštinskim izazovom bosanskohercegovačkog puta prema EU. Povećanje konkurentnosti domaćih kompanija i ekonomije neće biti izvodivo bez adekvatnog sistemskog pristupa i spomenutih strukturnih promjena koje bi trebale dovesti do sinergije i jačanja konkurentnosti.
- *Neophodno je izraditi strategiju razvoja malih i srednjih preduzća i uspostaviti agenciju za*

SME na nivou Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina je potpisala Evropsku povelju za mala preduzeća i aktivno učestvuje u radu na određivanju prioriteta. Do sada su ciljevi Bosne i Hercegovine za 2005. u ovom pogledu djelomično ispunjeni. Početkom 2005. usvojeni su i Zakon Bosne i Hercegovine o registraciji preduzeća i usklađeni su zakoni entiteta, međutim, strategija razvoja SME, kojom se predviđa ustanovljenje Agencije za SME na državnom nivou, još nije usvojena. Ova strategija je od presudne važnosti u smislu pružanja sveobuhvatnog okvira strateških politika za razvoj SME koji još uvijek ima veoma mali udjel u bruto domaćem proizvodu. Napominjemo da ova oblast spada i u ekonomske kriterije za članstvo u EU – dovoljno razvijen SME sektor u zemlji koji će biti u stanju da se nosi sa konkurencijskim snagama na tržištu Unije.

- *Vlade u Bosni i Hercegovini moraju postići sveopći konsenzus o ključnim makroekonomskim politikama koje će biti u funkciji unapređenja pozicije zemlje na njenom putu prema EU ali i putu ka progresivnijem ekonomskom razvoju.* Iako je primjetan određen napredak kada je u pitanju konsenzus o ključnim ekonomskim pitanjima u zemlji, ovaj kriterij iz Kopenhagena Bosna i Hercegovina još uvijek ne zadovoljava, o čemu svjedoče i veliki problemi političkog konsenzusa u posljednje vrijeme. Potrebno je hitno usmjeriti pažnju kreatora makroekonomske politike u zemlji u pravcu pronalaženja zajedničke strategije o ekonomskoj politici koja bi BiH vodila kako prema EU, tako i prema ekonomskom rastu i razvoju. Smatramo također važnim pitanje koje stoji pred kreatorima makroekonomske politike ove zemlje a to je pitanje/dilema *trade-off* odnosa između nominalne i realne konvergencije, upravo u kontekstu spomenute teze da bi trajanje procesa integracija u EU moglo zavisiti primarno od realne konvergencije.
- *Potrebno je dalje jačati finansijski sektor u BiH, zato što je postalo jasno da je ovaj sektor jedna od slabih karika između nominalne i realne konvergencije.* Domaći poslovni sektor susreće se sa nedostatkom likvidnosti i visokom kamatnom stopom, dok u isto vrijeme bankarski sektor ima višak likvidnih sredstava. Neophodno je dalje jačati tržište novca i razvijati tržište kapitala kao način rješavanja problema vezanog za posredništvo bankarskog sektora i posredništva uopće, ali i nedostatka likvidnosti privrede. Također, reforma sektora osiguranja, kao i penzionog sistema, neophodna je strukturna promjena u tom pravcu i jedan je od prioriteta u jačanju efikasnosti finansijskog sistema u BiH.
- *Konačno, želimo podvući da je generalni izazov ispunjenja ekonomskih kriterija u BiH primarno pitanje realne konvergencije*

1 IBRD/World Bank Doing Business 2007 - How to Reform?, Washington, 2006.

Dostizanje minimalnih uslova ekonomske razvijenosti i životnog standarda postojećih zemalja članica jeste zadnji u nizu preduslova. Smatramo da će *de facto* trajanje procesa integracija u EU u BiH zavisti od mogućnosti BiH da ostvari realnu konvergenciju sa EU. U tom smislu, preporuke koje vode realnoj konvergenciji u kratkom i dugom roku jesu prioritet. Uspjeh će na polju realne konvergencije jedino biti moguć kao sinergetski efekat u svim ostalim relevantnim oblastima, a ključne su oblasti bile razmatrane u prethodnim preporukama.

LITERATURA

Baucer, P., *Eastward Enlargement – Benefits and Costs of EU Entry for the Transition Countries*, Intereconomics, Hamburg, Germany, 1998.

Bosnia and Herzegovina, The Government of the Republic of Srpska, Development Strategy of SMEs in the Republic of Srpska 2006-2010

Bosnia and Herzegovina, The Council of Ministers, EPPU (PIMU), Mid-term Development Strategy of BiH 2004-2007, Sarajevo, 2005.

Centralna Banka BiH, *Godišnji izvještaj* 2006, Sarajevo, 2007.

Commission's departments, *Report on the Results of the Negotiations on the Accession of Cyprus, Malta, Hungary, Poland, the Slovak Republic, Latvia, Estonia, Lithuania, the Czech Republic and Slovenia to the European Union*, Brussels, 2003.

Commission of the European Communities, "Bosnia and Herzegovina 2007 Progress Report", Brussels, 2007.

Croatian National Bank, zvanični indikatori dostupni na web stranici: <http://www.hnb.hr/eindex.htm?tsfsg=5f7267276b0c86c38299f6a671578e3a>, October 2007.

Dzafic, Z. "Small and Medium-Sized Enterprises in Function of Transitional Economies Restructuring with the Retrospective View to BiH", Faculty of Economy, Tuzla, 2005.

Efendić, A., "Bosna i Hercegovina na putu prema Evropskoj uniji: Makroekonomski izazovi", OSI, Sarajevo, 2006.

ESI, *Falling behind? The European Future of BH*, G. Knaus, Novembar 2004.

European Bank for Reconstruction and Development, *Spotlight on south-eastern Europe*, 2004

European Bank for Reconstruction and Development, zvanični tranzicijski indikatori dostupni na web stranici: <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/index.htm>, oktobar 2007.

European Central Bank, *Annual Report 2004.*, ECB, 2005.

European Commission, Directorate general, Economic and Financial Affairs, International Questions, *Real Convergence in Candidate Countries, Past Performance and Scenarios in the Pre-accession Economic Programs*, Brussels, November 20012.

European Commission, Directorate general, Economic and Financial Affairs, International questions, *Structural Reforms in Candidate Countries, Trends, Challenges and Lisbon Strategy*, Brussels, March 2002.

European Commission, Directorate General, Economic and Financial Affairs, International questions, *Statistical Annex of European Economy*, Spring, 2005.

European Commission, European Economy, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *Convergence Report 2004*, 2005.

European Commission, European Economy, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *The EU Economy: 2004 overview*, 2005.

European Commission, European Economy, Enlargement Papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *2005 Fiscal Notifications of Acceding and Candidate Countries: Overview and Assessment*, August 2005.

European Commission, European Economy, Enlargement Papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *2004 Fiscal Notifications of Acceding and Candidate Countries: Overview and Assessment*, August 2005.

European Commission, European Economy, Enlargement Papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *The Western Balkans in Transition*, December 2004.

European Commission, European Economy, Enlargement Papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *Progress towards Meeting Economic Criteria for Accession: the Assessment from the 2004 Regular Reports*, November 2004.

European Commission, European Economy, Enlargement papers, Directorate General for Economic and Financial Affairs, *Progress towards Meeting Economic Criteria for Accession: the Assessment from the 2002 Regular Reports*, October 2002.

Eurostat zvanični indikatori dostupni na web stranici: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL, oktobar 2007.

Bosna i Hercegovina, Agencija za promociju stranih ulaganja, „Informacije za ulagače”, www.fipa.gov.ba, 2006.

Gaspar, P., *Real and Nominal Convergence of Pre-Accession Economies and the Choice of Exchange Rate Regime*, International Center of Economic Growth and Budapest University of Economics.

Hadziahmetovic, A., *Ekonomija Evrope*, Ekonomski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2005. godine

- IBRD/World Bank Doing Business 2004, Understanding regulations, Washington, 2004.
- IBRD/World Bank Doing Business 2007 - How to Reform?, Washington, 2006.
- IBRD/World Bank Doing Business 2008 - Overview, Washington, 2007.
- IBRD/World Bank Doing Business in 2005 - Removing obstacles to growth, Washington, 2005.
- IBRD/World Bank Doing Business in 2006 - Creating Jobs; Washington, 2006.
- IMF, Bosnia and Herzegovina, Selected Economic Indicators 2002-2006, taken from the official web page: <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2006/pn06117.htm>, October, 2007.
- Institute of Public Finance; Friedrich Ebert Stiftung, "Croatian Accession to the European Union", Editor: Katarina Ott, Zagreb, decembar 2003.
- Mrak, M, "Globalization: Trends, Challenges and Opportunities for Countries in Transition", Faculty of Economics, University of Ljubljana, februar 2000.
- National Bank of the Republic of Macedonia, zvanični indikatori dostupni na web stranici: <http://www.nbrm.gov.mk/default-en.asp>, oktobar 2007.
- Nilsson, L., *Trade Integration and the EU Economic Membership Criteria*, European Journal of Political Economy, Vol. 16, 2000, p. 807-827.
- North. D. C. "Understanding the Process of Economic Change", Princeton University Press, Princeton, 2005.
- Podkaminer, L. and Havlik, P., *Transition Countries on the Eve of EU Enlargement: Economic Situation in the Region and Effects on the Acceding Countries*, WIIW, februar 2004.
- Spoljnotrgovinska/vanjskotrgovinska komora BiH, zvanični pokazatelji dostupni na web stranici: <http://www.komorabih.ba/?s=11>, oktobar 2007.
- Stability pact, Official web page: www.stabilitypact.org
- The European Union's CARDS program for BiH, *EU Support for Competition and State Aid in Bosnia and Herzegovina*, Progress Report No. 2, 2006.
- The World Bank, *Bosna i Hercegovina – Ekonomski memorandum za BiH*, maj 2005.
- Tumpel-Gugerell, G. and Mooslechner, P., *Economic Convergence and Divergence in Europe: Growth and Regional Development in an Enlarged Union*, Edward Elgar, Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA.
- U.S. Commercial Service, A Country Commercial Guide for U.S. Companies, www.buyusa.gov, 2007.
- UNDP, Sistemi ranog upozoravnja, „Kvartalni izvještaji (Q1, Q2, Q3, Q4)“, „Godišnji izvještaj za 2006. godinu“, UNDP 2006. i 2007.

